

LES MISSIONS I LA LLIBERTAT DE LA FE EN SANT RAMON DE PENYAFORT

XAVIER BASTIDA I CANAL

1. PRESENTACIÓ

Seguint els ensenyaments de sant Ramon de Penyafort en aquells aspectes que poden tenir més actualitat o incidència en la problemàtica dels nostres dies, ens proposem de presentar el que ell escriu i valora sobre les missions i, concomitantment, el tracte dels cristians amb els jueus i els sarraïns (mahometans); les tres cultures que juntes convisqueren tant de temps en la Península Ibèrica. Això s'aconseguí adés amb una harmonia bàsica i fins i tot exemplar col·laboració, adés amb malfiances i enfrontaments, fins que les dues minoritàries arribaren al punt de ser menystingudes i àdhuc expulsades, fet que s'esdevingué una vegada superada de bon tros l'etapa de sant Ramon.

Es tracta d'apreciar el reflex de la situació de convivència, precisament en el pensament i l'actuació del nostre sant: com coexistien, quins entrebancs hi havia, com intentaven cadascuna de les dites cultures, en particular la cristiana majoritària, afermar i projectar la pròpia identitat, afany de convèncer i convertir, i conseqüències de tot això en els altres col·lectius, sempre sota la llum del mestratge teòric i pràctic del Penyafort, amb l'accent posat en el que escrigué, ensenyà i promogué en aquests camps.

No podem pas oblidar, d'entrada, que ens trobem en l'etapa

històrica de la reconquesta més o menys activa i progressiva, de cara als musulmans, i de fortes prevencions pel que es fa a la cultura i, sobretot, religió jueva.

En un posterior treball ens proposem d'afrontar la problemàtica més complexa que sorgí en la Cristiandat d'aquell temps amb l'aparició del catarisme, més conegut com heretgia albigea, perquè s'estengué especialment pel Llenguadoc i la regió de l'Albi, a la part d'Occitània, que aleshores tants de lligams mantenia amb la Casa de Barcelona o millor, si es vol, amb la Corona Catalano-Aragonesa. Deixem de banda, per tant, aquí aquest ampli camp del món càtar –que acaparà tantes energies i preocupacions de Ramon de Penyaafort–, per fixar-nos en la vessant indicada de les missions i les creences alienes a la fe cristiana.

Entenem les missions en sentit estricte la tasca d'evangelització a desenvolupar en llocs i persones, als quals no ha tingut accés el missatge cristià o que almenys mai no s'hi han adherit ni, per descomptat, incorporat per mitjà del baptisme.

Als jueus i mahometans, els trobà Ramon, per així dir-ho, dins de casa, afaiçonant la pròpia societat. Certament que tampoc estigueren distants els càtars, especialment d'ençà de les vicissituds de la croada portada a terme pels «senyors del Nord», que acabaren amb la vida del rei Pere el Catòlic (I de Catalunya i II d'Aragó), en el setge de Muret on s'havia refugiat el cap dels croats Simó de Montfort (1213); i això comportà que molts addictes a l'heretgia s'escapolissin traspasant els Pirineus de Catalunya i d'Aragó. Però jueus i sarraïns (o mahometans) habitaven des de molt abans les mateixes terres. Tanmateix el sant dominic aspirava a evangelitzar-los en els indrets de més arrelada residència com era, pel que es refereix als sarraïns, Tunísia, al nord d'Àfrica, i no menys les zones de la Península hispana encara no reconquerides: Andalusia, Múrcia...

Cal recordar que hi hagué molts sarraïns que en l'epopeia de la reconquesta es quedaren a conuiu amb els cristians, adaptant-se com podien a la nova situació, mentre una gran part inconformista i mentalitzada segons els valors propis, preferien recular cap al sud de la Península, per arrecerar-se en territori que era encara del seu domini.

Quant als jueus, cal tenir en compte que ells vivien dispersos tot i que preferentment s'aplegaven en bona pila als guetos, com no faltaven a la nostra terra. Són especialment coneguts i susciten l'interès dels estudiosos el call de Barcelona i el no menys famós de Girona. Precisament tocant al primer, en l'enclavament prop del Palau de la

Generalitat, i per tant no gens lluny de la catedral, consta que hi havia el primer convent de pares dominics a la ciutat comtal, residència que fou de Ramon de Penyafort els seus primers anys de vida religiosa.¹ D'aquí passà al convent de Santa Caterina (segles després mercat amb el mateix nom), on sant Ramon visqué la major part de la seva existència quasi centenària, és a dir la pràctica totalitat de vida religiosa, si descomptem els dos anys (1228 i 1229) que acompanyà, en qualitat de penitencier i col·laborador, el cardenal Jean Halgrin d'Abbeville, bisbe de Sabina, legat pontifici prop dels regnes de la península, per a l'aplicació del concili IV de Laterà.²

Quasi a continuació ve la més llarga estada de fra Ramon a Roma (1230-1236), reclamat pel papa Gregori IX, el qual el nomenà capellà, penitencier i confessor, funcions, que comportaven també les de conseller, les quals continuà exercint àdhuc un cop tornat a la pàtria. Ara bé, fou a la cort pontifícia on acomplí l'encàrrec principal que se li confià –i que li ha donat fama més gran com a home del dret–: el de compilador oficial de les lleis de l'Església, és a dir, bàsicament les decretals dels papes, amb àmplies facultats de suprimir, esmenar, crear de nou..., i això donà lloc al codi de les Decretals, que el mateix Papa ja pogué promulgar el 1234 i que amb complements posteriors d'altres pontífexs, i l'anterior cèlebre Decret de Gracià (que veié la llum per iniciativa del seu autor), constitueixen el *Corpus Iuris Canonici*, amb vigor general i oficial per a l'Església llatina fins al nou Codi de 1917.³

Reprent el fil de les estances de fra Ramon fora de Barcelona, cal esmentar que donades la situació de l'orde de Predicadors, a la mort del segon general, i la formal i apressant invitació que se li diri-

1. Vegeu Josep M. MAS I SOLENC, *Ramon de Penyafort i el Consell de Cent*, Saló de Cent, 21 de febrer de 2002, nota 6; Alexandre CIRICI, *Barcelona, pam a pam*, Edit. Teide, 5ª ed., Barcelona, 1979, 252-253.

2. Dels afers afrontats i incidències d'aquest viatge, en parla a bastament Ferran VALLS I TABERNER en la seva clàssica biografia *Sant Ramon de Penyafort*, Barcelona, La Formiga d'Or, 1996, completada amb les notes del pare Llorenç Galmés, a cada capítol; per al present, que és el 3r, 93-102. A part d'això, el pare Galmés dedica un primer article propi en l'Apèndix de l'esmentada biografia de Valls sobre *Fra Ramon de Penyafort i el legat cardenal Jean d'Abbeville*, remarcant la bona tasca desenvolupada pel sant i el que això significà per a l'Església i l'Europa del seu temps, partint de la seva inserció en el seu país d'origen, Catalunya (vegeu 299-305).

3. La biografia esmentada de Valls incorpora, entre altres assaigs del mateix autor, un primer dedicat a sant Ramon, compilador de les Decretals (vegeu *ibíd.* 245-249).

gí, no pogué defugir l'encàrrec d'ésser-ne tercer mestre general (segon després de sant Domènec); això li comportà la necessitat de residir habitualment a Roma, sense perjudici de visitar també les cases de l'orde escampades per diferents països. Aquesta situació s'estengué tan sols entre els anys 1238 i 1240, en què, acomplerta la seva part del ministeri, pogué renunciar al generalat i tornar, amb salut ara força precària, al seu convent de Santa Caterina, de Barcelona, on restà pràcticament fins a la mort.

Cal notar que sant Ramon dedicà bona part de la seva activitat pastoral a l'acompliment d'encàrrecs rebuts, per tal com era home de lleis, conseller nat, tant de cara a les més altes personalitats –començant pel papa Gregori IX i el rei Jaume I, bisbes de la província tarraco-nense, etc., compartint els afers primaris i més delicats de l'Església i de la societat del seu temps–, com de les persones més senzilles afectades pels problemes domèstics. Tanmateix això no el privà d'un lliurament generós als assumptes de la vida religiosa i a la causa de les missions, on s'implicà amb total disponibilitat i zel d'acord amb el carisma de frare predicador de l'Orde de Sant Domènec.

Dit això per endavant, ens disposem a presentar els trets més rellevants entorn del seu sentit de les missions i llurs exigències. Això ens permetrà extreure el suc de tres dels documents originals del nostre autor, de procedència i significat diferents, però tots ells publicats recentment en la nostra llengua –traduïts del seu original llatí– a la col·lecció «Clàssics del Cristianisme, 75».⁴ En la presentació que en fem, tenim especialment en compte els textos llatins com són publicats –els dos més extensos– en els toms B i C, del volum I, de l'obra «Universa Bibliotheca Iuris», de l'Institut jurídic claretjà, Roma, 1976-1978, sota la direcció de Xavier Ochoa. Reproduïrem aquests escrits en l'Apèndix Documental.

2. ÀNSIES I ACTIVITATS MISSIONERES DE SANT RAMON

Abans d'entrar en la temàtica i contingut dels documents esmentats, creiem oportú posar en relleu els trets més significatius de la vessant missionera del nostre Ramon de Penyafort:

4. El seu títol és *Ramon de Penyafort - Summa de Penitència - Cartes i Documents*.

a) L'interès per la causa de les missions en la vida i l'obra sant Ramon –tot i que no puguem dir que ell hagi exercit personalment el ministeri en terra de pagans– resulta palès a qui tracta d'acostarse a la seva vida. Per això no és estrany que trobem aquest text tan significatiu del seu afany missioner vers jueus i sarraïns, en la *Vita antiqua* del sant: «Els infidels, tant els jueus com els sarraïns, admiraven l'excel·lència de la seva honestedat i, delectats pel seu parlar dolç i raonable, li mostraren una devoció i una reverència molt especials. Tot ell estava inflammat pel foc de la caritat, per tal d'obtenir-ne la conversió».⁵ D'altra banda, abunda la moderna investigació sobre l'aspecte missioner del nostre sant. Així ho proclama el seu destacat biògraf, pare Llorenç Galmés, en consignar en la «Introducció» del volum suara esmentat de «Clàssics del Cristianisme, 75»: «l'abast missioner de la gestió de sant Ramon ha estat molt estudiat i amb interès creixent».⁶ Per la seva part, el pare Batllori en un interessant estudi que duu per títol *Sant Ramon de Penyaforat en la història político-religiosa de Catalunya-Aragó*,⁷ escriu que «les relacions amb el món musulmà i l'esforç per la conversió dels sarraïns, tant en els territoris conquerits a Espanya com al nord d'Àfrica», constituïen una qüestió d'interès comú a les Corones d'Aragó i de Castella.

Referint-nos a sant Ramon, hom constata que la seva sol·licitud per servir la dimensió missionera de l'Església es concreta tant en la preocupació perquè no hi manquin treballadors –cosa que es manifestà singularment en el zel emprat en l'expansió de l'Orde també en d'altres terres, en especial durant el seu generalat, i en la mateixa confecció de les constitucions– com en l'afany per proveir-los dels subministraments necessaris i convenients (equipament doctrinal, estudi i escoles de llengües, etc).

b) Després de la cita anterior (interès de les Corones d'Aragó i de Castella pel món musulmà), el pare Batllori esmenta que això trobà una resposta i concreció en l'interès mostrat pels mendicants,

5. El text de la *Vita antiqua* es publica en l'obra esmentada i el text citat correspon a la p. 183.

6. Vegeu ob. cit., 38, nota 26.

7. Que apareix a la seva obra *A través de la història i la cultura*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1979, p.50.

principalment d'Espanya, per tal de promoure «l'estudi de la llengua àrab per a predicar l'evangeli als islamites. Els dominics espanyols, que aleshores formaven una sola província de l'orde, iniciaren ben aviat Escoles de llengua àrab, i s'aplicaren també al conreu de l'hebreu, amb finalitats apostòliques i apologètiques», esmentant «l'afany particular que sant Ramon posà en aquelles Escoles, després dels treballs duts a terme pel mallorquí fra Miquel Bennàssar, convertit de l'islamisme, per atreure a l'Església els musulmans de la seva illa tot just reconquerida».⁸

Per la seva banda, Ferran Valls i Taberner –que dedica tot el capítol 12 de la seva clàssica biografia sobre Penyafort a parlar el «pensament missional de sant Ramon»–,⁹ l'acaba fent notar que «en referir-nos a l'apostolat dominic entre els infidels, no només hem de tenir en compte el que podríem anomenar les missions exteriors, sinó també les predicacions dels dominics a les aljames dels moros que habitaven dins dels estats de Jaume el Conqueridor. Aquest monarca, probablement inspirat per sant Ramon,¹⁰ el 26 d'agost de 1263 va promulgar un edicte en què manava a tots els oficials reials que afavorissin la predicació dels frares dominics entre els jueus i els sarraïns sotmesos a la seva jurisdicció. També els demanava que els induïssin a escoltar benignament els seus sermons i que protegissin degudament qui es volgués convertir».

Sobre el mateix assumpte, aquest biògraf explica l'afany de Penyafort per reclutar missioners i associa la seva tasca amb la d'altres dos missiòlegs, català un i correligionari seu, anomenat Ramon Martí, i l'altre mallorquí, el celebèrrim Ramon Llull; i fa notar que el seu mètode fou substituir la conquesta (pròpia de la pràctica de la croada) per la persuasió; explicant que els tres foren propulsors, cadascú a la seva manera, de l'apostolat catòlic en els territoris del nord d'Àfrica i de la part meridional d'Espanya. En el context d'aquesta tasca apostòlica nota que ja el papa Honori III concedí l'octubre de 1225

8. Vegeu *ibíd.*, 50

9. Vegeu *Sant Ramon de Penyafort*, 173-183. Pel que aquí es diu, cf. 183.

10. Cal notar la gran confiança que Jaume I tingué des de 1229 en Ramon de Penyafort, quan el religiós es donà a conèixer «com a penitencier i conseller de Jean d'Abbeville», legat de Gregori IX per a l'aplicació del Concili IV del Laterà i a més havia intervingut eficaçment en la declaració de la nul·litat del primer matrimoni del rei amb Elionor de Castella, per motiu de parentiu. Cf. Batllori, *ibíd.*, 40 i 52.

àmplies facultats per tal d'exercir el ministeri (predicar, batejar, reconciliar apòstates, absoldre excomunicats i decretar l'excomunió, segons els casos) als predicadors que evangelitzaven el nord d'Àfrica. El mateix any, amb dues butlles més elogià i encoratjà el treball dels missioners, i encara encarregà a l'arquebisbe de Toledo que hi enviés dos frares predicadors més i els dilucidà diferents qüestions que li plantejaven.¹¹

Valls i Taberner recalca que sant Ramon no sols durant el seu generalat (i ja abans) es va ocupar especialment de l'activitat del seu orde al nord d'Àfrica i a l'Espanya musulmana, sinó que aquest apostolat constituí també per a la resta dels seus dies «un dels objectes preferents de la seva atenció i del seu zel». I afegeix que «els projectes de sant Ramon, destinats a afavorir la propagació del cristianisme en aquells territoris, foren acollits pels mestres generals que el van anar succeint i per tot l'Orde dominicà, que els va adoptar i aprovar en diversos capítols generals i provincials de la segona meitat del segle XIII». En aquest context cal destacar que un dels millors mitjans ideats per sant Ramon per tal de formar missioners que estiguessin en condicions de predicar l'Evangelí en aquelles regions fou el de fomentar entre els seus germans d'Orde l'estudi de la llengua àrab. Això tenia el precedent d'un acord que es va adoptar en el capítol generalíssim de 1236 en què s'ordenava l'estudi de les llengües dels països veïns (l'àrab en el cas d'Espanya).¹²

Ara bé, sant Ramon donà tot l'impuls perquè aquest acord es dugués a la pràctica, certament amb totes les cauteles per evitar els perills –derivats principalment d'haver d'entrar en contacte amb persones i doctrines de religió musulmana– i vencent mil dificultats.

Quant al primer punt, sabem que sant Ramon maldà perquè tot candidat al sacerdoci rebés una acurada formació teològicohumanista que tingués per objecte les Sagrades Escripures, les lletres seculars i els autors gentils, bo i posant en relleu el «coneixement seriós del pensament dels gentils, la seva filosofia, en la qual no manquen

11. Vegeu *Ramon de Penyafort 173-175*; i 185, anotació del pare Galmés, al final del capítol, on remarca la importància de fra Ramon Martí, junt amb els altres dos Ramons. D'altra banda, ja veurem més endavant que serà el mateix sant Ramon qui, en nom del papa Gregori IX, resoldrà amb detall una abundància de dubtes (serà el Doc. 2 de «Clàssics del Cristianisme»).

12. Vegeu *ibíd.*, 178.

elements positius que cal aprofitar. Escletxes diverses a través de les quals la veritat pura arriba a tot arreu».¹³

Respecte de les dificultats, no n'era la menor la necessitat de reclutar alumnes, que es prestessin com a voluntaris dins del mateix orde. Val a dir que la majoria dels primers que s'hi allistaren eren catalans. S'hi destaquen els noms de Pere de la Cadireta i Ramon Martí, per la trajectòria que seguiren en la tasca missionera. Sabem que sant Ramon va establir dues escoles de llengües orientals: l'una a Tunísia i l'altra a Múrcia. I encara hom aconseguí que en el capítol generalíssim celebrat a Valenciennes el 1259, es decidís l'erecció d'un nou estudi àrab a Barcelona. Després de mort el Penyafort, encara s'amplià amb un altre establiment a València, seguit d'un altre estudi àrab i hebreu a Xàtiva.¹⁴

Batllorei, per la seva part, evoca el tema de les escoles anotant: «En temps de Penyafort, l'orde fundà l'Escola a Tunis –molt florent el 1250 amb la presència de Ramon Martí, l'autor de la *Pugio fidei*– i vers el 1266 la de Múrcia. Fra Ramon de Penyafort seguí molt de prop l'obra dels dominics a Tunis, amb l'esperança que es convertís el Miramolí», segons que expressa des de Barcelona en carta indata al seu general.¹⁵

Per tal de disposar d'un mètode segur en ordre a respondre a les dificultats i comptar amb una eina catequètica i apologètica adequada, sant Ramon s'hi implicà no sols amb la seva *Summa de casibus* o tractat de Penitència, que escrigué per encàrrec del seu superior fra Suero Gómez, aleshores prior de Castella,¹⁶ sinó que recorregué a la intel·ligència i sensibilitat del seu correligionari Sant Tomàs d'Aquino el qual, a petició seva, escrigué la *Summa contra gentiles* entre 1259 i 1261. Cal saber que per aquest temps sant Ramon s'ocupava per encàrrec del provincial d'Espanya i amb el suport del papa Alexandre IV de les missions dominicanes als països musulmans.¹⁷ Fou aquest mateix Papa qui l'any 1260, en resposta

13. Vegeu Galmés a la referida «Introducció», 37; també Valls i Taberner, *Sant Ramon de Penyafort*, 179.

14. Vegeu *ibíd.*, 179-181.

15. Vegeu *A través de la història i la cultura*, 50. La carta que se cita correspon al document 13 de «Clàssics del Cristianisme, 75». Ens n'ocuparem seguidament.

16. Vegeu la tant repetida «Introducció», 19.

17. Vegeu Valls i Taberner, *Sant Ramon de Penyafort*, 180-182.

als pres de Penyafort, l'autoritza perquè introduís més missioners al nord d'Àfrica.¹⁸

Per la seva banda, fra Ramon feia el seguiment de les escoles de llengües semítiques, la fundació de les quals havia promogut. N'és un clar exponent que el 1265 l'*Studium linguarum* de Tunis fos traslladat a Múrcia, i a l'estudi de la llengua aràbiga s'hi afegís l'hebrea. Més tard s'estableixen centres similars a d'altres ciutats: Barcelona, València, Palma... confiades als frares predicadors.¹⁹

c) Fent un pas més val la pena subratllar que «l'orientació missionera de sant Ramon projecta un curiós interès i un acusat esforç envers l'activitat ecumènica, basada en el coneixement mutu i en el diàleg interconfessional, actitud no freqüent en aquella època». Aquí podríem evocar per analogia –ni que fos amb un accent potser més dialèctic i apològic– el lloc que tingueren semblants diàlegs en l'obra d'Alfons el Savi o bé les disputes teològiques públiques de Bonastruc de Porta.²⁰

Sembla, en efecte, que el diàleg ecumènic de Ramon de Penyafort es troba més en la línia d'intercanvis de punts de vista i confrontació positiva de cultures i creences que després apareixerà com a característic de Ramon Llull; i això no ha d'estranyar si tenim en compte la sintonia espiritual entre ambdós Ramons, la qual sintonia explica la influència que amb tota probabilitat exercí el primer sobre el segon. Ho descriu amb detall el pare Miquel Batllori, en el seu «complement» a l'estudi sobre Ramon de Penyafort, el qual anem seguint.²¹

Subratlla el pare Batllori que l'entrevista entre Ramon de Penyafort i Ramon Llull «pogué ésser interessant per a l'eminent jurista barceloní, però degué ésser transcendental en la vida del mallorquí tant que potser sense aquella trobada Llull no hauria estat pas el que fou com a pensador, ni hauria pogut jugar el paper que representà en la història de les relacions entre les cultures, les religions i els pobles abocats a la nostra mar Mediterrània». Fonamenta el fet d'aquesta trobada amb l'establiment d'unes dades que ens consten amb certesa i són «les intervencions de Penyafort en la història de la diòcesi i del

18. Vegeu a la mateixa «Introducció», 36.

19. Vegeu a la mateixa «Introducció», 37.

20. Vegeu també «Introducció», 37.

21. Vegeu *A través de la història i la cultura*, 55-60.

regne de Mallorca, d'una banda, i de l'altra, el seu interès per l'acostament entre el món cristià i el món musulmà». Remarca a continuació «que el sol contacte dels dos Ramons a Barcelona té ja un alt interès històric, car representa almenys una coincidència en el temps i en l'espai, dels dos més alts representants, el segle XIII, de les dues components, el seny i la rauxa, del tarannà col·lectiu de Catalunya», com ho valoren, al segle XX, el filòsof Ferrater i Mora i l'historiador Vicens Vives...

Situa la visita dels dos personatges entre els anys 1262 i 1266, just a la fi dels pelegrinatges de Llull (a Santiago de Compostel·la i Rocamadur, entre d'altres) i el seu retorn, ja convertit. Refereix com ho recull la *Vida coetània* del mallorquí bo i esmentant que aquest, abrandat de zel per les missions, es proposava «demanar al papa i als prínceps la fundació de monestirs per ensenyar i aprendre-hi llengües orientals».

Recull que, segons sembla, els dos Ramons ja es coneixien d'abans. En efecte, de Barcelona procedia la família Llull i hi vivia, entre altres, el pare de Ramon, també anomenat Ramon, el 1243, mentre que ja era mort el 1256. Ara en aquesta data el fill homònim, residia a la mateixa ciutat com està documentat, i tractava amb altres familiars ben situats socialment. És força probable que en aquesta tongada i altres en què es trobaria a Barcelona, tingués interès i ocasió d'entrevistar-se amb Penyafort, donada la seva fama com a conseller de reis i papes. Cal tenir en compte que Ramon Llull era senescal de l'infant Jaume, l'hereu del regne de Mallorca. Ben natural, doncs, que volgués consultar-lo uns anys més tard, arran de la seva conversió. Com és natural, puix que era qüestió de pur sentit comú que el sant l'encaminés a tornar prop de la família que tenia descuidada a Mallorca, donant davant tothom l'exemple del canvi, i el fes desistir de la seva intenció d'anar a la Universitat de París, per preparar el pla de predicació salvífica que havia concebut i es proposava dur a terme, com de fet hi dedicà la resta de la seva vida, ara d'una manera admirable, gràcies a la posada en pràctica del seu prodigiós autodidactisme, tot el seu sistema de pensament i tota la seva actuació, d'una gran originalitat (que difícilment hauria conservat si s'hagués sotmès als ensenyaments acadèmics de l'escolàstica a la Sorbona).²²

22. Vegeu *ibíd.*, 55-59. També Antoni BLANCH, *De Ramon Llull a T.S. Eliot, Grans obres literàries del cristianisme*, Barcelona, Proa, 2007, 46. Sobre els orígens

L'historiador Batllori fa notar encara que no s'ha tingut prou en compte l'interès del dominic per al desenvolupament religiós i polític del nou regne de Mallorca. Diu, en efecte: «Aquell interès, sumat als esforços que Ramon de Penyafort havia fet per la conversió dels musulmans amb les armes de la persuasió i al record del que ja havia començat a Mallorca fra Miquel Bennassar, ens permet de repetir que probablement aquella entrevista fou transcendental en l'ulterior desenvolupament filosoficoteològic del mestre Ramon Llull, i també en la història de les relacions culturals i religioses entre el món cristià i el món islàmic els darrers decennis del segle XIII i els primers del XIV».²³

Així, doncs, són conjecturables els temes que versemblantment devien afrontar Llull i Penyafort i els consells que l'arrauxat mallorquí rebé de l'assenyat dominic català. No costa, en efecte, imaginar llur proximitat en punts de vista quant al tema missioner: diàleg respectuós entre religions, coneixement de les respectives cultures, necessitat de comptar amb escoles de llengües per facilitar-ho. S'endevina la influència del segon sobre el camí de difusor de la fe que volia emprendre el primer, però no amb els mitjans que sembla que cavil·lava –immergir-se en estudis universitaris de gramàtica (és a dir llengua llatina) i altres ciències a la Universitat de París–, cosa que l'hauria desviat de posar en pràctica la seva intuïció personal i la gran capacitat autodidacta, que tan fecunds resultats li havia de proporcionar i sobretot l'hauria apartat dels seus deures familiars (era casat i tenia dos fills petits), que ja tenia prou descuidats; amb la qual cosa faria palesa a pròxims i coneguts el nou camí emprès per a edificació de tots.²⁴ De fet, el que marcà per endavant la llarga vida de l'il·lustre pensador i fecund escriptor fou la indefugible dedicació a propagar la fe i exercir la missió, argumentant amb «raons necessàries», però ensems amb respecte a la persona de l'oient, la seva llengua i la seva

barcelonins de la família dels Llull (o, millor, Amat), la trobada dels Ramons i nou rumb en la vida de Ramon Llull, en parla àmpliament Jordi GAYÀ, en «Clàssics del Cristianisme, 91», *Ramon Llull*, concretament 11-15. Al seu torn, Galmés dedica a aquest tema un Apèndix en la versió catalana de la biografia de *Sant Ramon de Penyafort*, de Valls i Taberner, esmentant de pas que també aquest historiador hi fa referència (vegeu 305-309).

23. Vegeu Batllori, *ibid.*, 59-60.

24. Vegeu Batllori, *ibid.*, 59; i Jordi Gayà, *ibid.*

cultura, arribant fins als més influents de l'Islam, en diferents cicles de viatges, afrontant tota mena d'adversitats, valent-se de mètodes originals, que exposa sobretot en la seva obra l'*Art (compendiosa inveniendi veritatem, inventiva veritatis, generalis ultima*, d'acord amb les successives redaccions del seu autor); tot això, unit amb un estil de vida evangèlic a desgrat de mil contradiccions. A més volgué fer participants de les seves inquietuds fins les més altes instàncies de la terra, eclesiàstiques i civils, induint-los a establir institucions «ad hoc» –monestirs, que en dirà ell– mentre que ell mateix promogué la fundació de Miramar (que tants consols i neguits li ocasionà fins a la seva desaparició). Tot i això cal notar que si bé insistia a utilitzar les armes de la persuasió i atribuï el fracàs de les croades al fet que s'usés la violència, no exclogué que es pogués fer valer les armes, donat que es tractava de recuperar terres de cristians.²⁵

d) És clar que la contribució de sant Ramon a l'obra de les missions i també la seva implicació no podia deixar d'expressar-se, a part de tot això dit, també mitjançant la que considerem com a característica més habitual i específica seva: la doctrina moral –de la qual era mestre acreditat– i la resposta donada als problemes i situacions concretes que la vida presentava. Com diu el pare Galmés: «constituïa per a ell una activitat més personal la resolució de problemes i consultes que li plantejaven els missioners, la qual cosa suposa un sòlid coneixement de llurs problemes i de les solucions pertinents».²⁶

Tot això resulta ben palès, a part de l'estil i tarannà habituals de Penyafor, de dos amplis i meticulosos escrits, que ens proposem de presentar i fer-hi alguna breu remarca. Com hem dit, tots dos són publicats en el tantes vegades citat número 75 de la col·lecció «Clàssics del Cristianisme». L'un figura com a document 2 en el catàleg de Documents i Cartes.²⁷ L'altre constitueix el títol IV sobre

25. Tot això pot veure's suggestivament exposat en la «Introducció» de Gayà a l'obra referida sobre Lluç a «Clàssics del Cristianisme, 91».

26. Vegeu «Introducció», 35.

27. Per al recull de Documents i Cartes, relatiu a sant Ramon, ens hem de referir als diferents Diplomataris editats sobre el mateix autor. Fem esment de les obres: J. RIUS SERRA, *Diplomatario, Documentos, Vida antigua, Crónicas, Procesos antiguos*, Barcelona, 1954; F. VALLS I TABERNER, *Diplomatari de sant Ramon de Penyafor*, publicat a *Analecta Sacra Tarraconensia* 5 (1929) 249-304, i FELIU, *Diplomatari de*

jueus, serraïns i llurs esclaus, del Llibre I, de la *Summa de Pœnitentia*.

Abans, però, d'entrar en l'estudi d'aquests dos més substanciosos documents, fem una petita incursió sobre un tercer més breu i planer escrit de sant Ramon, que té de comú amb els altres dos el tema missional. Es tracta, com ja hem fet notar, d'una carta adreçada cap a l'any 1260 per sant Ramon al Mestre general de l'orde en to exultant pels fruits que els missioners dominics collien al nord l'Àfrica i als regnes musulmans de la península ibèrica.²⁸ D'aquesta carta, se'n fa ressò igualment Valls i Taberner i ens n'ofereix un breu resum de comentari.²⁹

En particular, hom enumera el fruit que s'obté a les diferents parcel·les del ministeri dels frares a l'Àfrica, així diversificat: primer entre els soldats cristians, que tenen fam de la paraula de Déu; segon entre els àrabs cristians, però esclaus dels sarraïns i que sols entenen la llengua aràbiga; tercer entre els apòstates o en perill d'apostatar per l'extrema pobresa en què viuen o la seducció de què són objecte. En quart lloc per ajudar a superar l'error dels qui creuen –sarraïns i cristians seduïts– que els cristians són idòlatres per raó de les imatges que es veneren a les esglésies. Cinquè, són beneficiats els cristians captius confortats pels frares o àdhuc alliberats. I finalment el sisè fruit es produeix entre els mateixos sarraïns, poderosos i nobles, a voltes fins el mateix miramolí o califa, rei de Tunísia.

Així –acaba dient el sant autor de la carta– «sembla oberta la porta per a un fruit admirable, a condició que no faltin els segadors; i també n'hi ha molts, especialment a Múrcia, que tant ocultament com públicament s'han convertit a la fe».

El cor s'eixampla davant el to joiós i obert a bones perspectives d'aquest breu però reconfortant i substanciós escrit, prou indicatiu de

sant Ramon de Penyafort. Nous documents, a la mateixa revista, 8 (1932). Valls i Taberner ens adverteix que la col·lecció diplomàtica dita *Raymundiana* es començà a publicar fa prop de trenta anys pels erudits dominics Balme, Paban i Colomb i després fou interrompuda (1901). El que ara ell recull comprèn el període d'uns 35 anys de la vida de Penyafort posteriors al seu generalat.

28. Aquesta carta, que fou recollida per Gerard de Frachet en les seves *Vides de frares*, apareix com a Doc.13 en el volum esmentat de «Clàssics del Cristianisme, 75», 161-162. Se'n parla ja a la tant esmentada «Introducció» del pare Galmés, 36.

29. Vegeu *ibíd.*, 182-183.

l'esperit missioner del servent de Déu, sant Ramon de Penyafort. Això ens pot ajudar a endinsar-nos en el contingut i la problemàtica molt més complicades dels altres dos escrits, la presentació dels quals ara emprendrem.

3. RESPOSTA A LA CASUÍSTICA PLANTEJADA PELS PROVINCIALS

a) El primer dels ara esmentats escrits és el que figura com a Doc. 2 en l'Apèndix «Cartes i Documents», el qual comprèn de la pàg. 133 a la 139 de l'esmentat volum «Clàssics del Cristianisme, 75». Valls i Taberner el té present i desglossa al cos de la seva biografia.³⁰ D'altra banda, en l'obra de X. OCHOA i A. ALONSO, *S. Raimundus de Pennaforte*, dins la col·lecció «Universa Bibliotheca Iuris curante Instituto Iuridico Claretiano», són publicades al volum I, tom C, les *Responsiones ad dubitabilia circa communicationem christianorum cum saracenis*, que corresponen al document 2 suara dit i comprenen des de la columna 1023 a la 1036, i els números marginals que van de l'1 al 40.³¹ Per a facilitar la localització del text que ara analitzarem, reproduïm al començ de cada incís aquest número marginal. Conté les respostes de sant Ramon a dubtes plantejats sobre la comunicació dels cristians amb els mahometans o sarraïns. En realitat, com hem insinuat, els dubtes foren sotmesos al Papa pels provincials dels dominics i dels framenors residents en el regne de Tunísia vers l'any 1234, i Ramon ho contesta per l'autoritat del mateix Summe Pontífex després que davant d'ell ha anat llegint cadascun dels punts i hom hi ha deliberat; corresponent així a l'encàrrec rebut, amb manament especial, per tal que segons les respostes transmeses, hom pugui judicar en el fur de la penitència.

És palès en el document que la seva preocupació abasta en particular els cristians que viuen en ambients de risc per a la salvaguarda de llur fe. «En terres nord-africanes –escriu el pare Galmés– pul·lulava una societat heterogènia, integrada majoritàriament per comerciants, soldats i esclaus, no gaire compenetrats entre si i poc formats cristianament. Als ambients hispànics hi havia de tot, i les pressions i influències eren molt nombroses i complexes. No era fàcil estar a

30. Vegeu ob. cit, 175-178.

31. Presentem aquest text en l'Apèndix Documental II.

l'altura de les circumstàncies. Fra Ramon pensava en tothom, volia arribar a tothom».³²

Un altre problema constantment present és el del tracte dels cristians amb els que no ho són –aquí sobretot els mahometans–, susceptible de topar-se amb riscos i reptes com els següents: posar en perill la fe, col·laborar amb ells mateixos en aquelles coses que poguessin perjudicar els interessos dels cristians, de Terra Santa, etc. Un comportament indegut al respecte sovint comportava incórrer en la màxima pena de l'excomunió, com s'especifica en els diferents casos. Cal tenir en compte, en efecte, que els darrers concilis ecumènics celebrats fins aleshores, és a dir el III i IV del Laterà, dels anys, respectivament, 1179 i 1215,³³ s'havien ocupat d'aquesta matèria, imposant per a molts casos dita màxima pena, amb la intenció de reclamar tota l'atenció i precaució per part dels fidels. En la seva aplicació és notable com el mestre Ramon té en compte no sols l'objecte de moralitat, sinó també les circumstàncies i el fi. Així no és d'estranyar que un bell munt de qüestions es plantegin de forma casuística: si hom ha incorregut en tal censura (excomunió) atenant a tal o qual circumstància, si se'l pot absoldre i a qui correspon de fer-ho, etc.

b) Entrant, doncs, en el contingut del Document, hom constata que al sant dominic li toca de contestar –en nom i per encàrrec del Sant Pare, havent-ho llegit i deliberat a la seva presència–, a tota una extensa temàtica que comprèn tota mena de qüestions: no sols de fe i moral, sinó en matèries que atenyen més directament el comerç o l'alta política, ben difícils de dictaminar.

Presentem així l'entramat –alleugerit d'elements secundaris– de la carta de resposta, datada a Perugia, el 14 de les calendes de febrer, any VIII del pontificat de Gregori IX.

32. Vegeu «Introducció», 36-37.

33. Cal notar que pocs anys abans, el 1123 i 1139 s'havien celebrat, també al Laterà, dos altres concilis, el caràcter ecumènic dels quals fou posat en dubte: per la poca participació, matèria tractada, escassos dies de duració, etc. Tanmateix figuren comptats entre els ecumènics. Sobre això vegeu *Conciliorum Oecumenicorum Decreta* a cura dell'Istituto per le scienze religiose (edizione bilingüe) EDB Bologna, 1991, 187-203. Un resum prou acreditat del que foren dits concilis pot llegir-se a Hefele-Leclercq, *Histoire des Conciles d'après les Documents originaux*, Paris 1913, vol. V, 2^a part, 630-639 i 721 ss.

En primer lloc, fra Ramon, penitencier del Papa, s'adreça als autors de les consultes, que són el prior de l'orde de Predicadors i el ministre de l'orde de Framenors, residents al Regne de Tunísia. Els diu: «Heu demanat de ser assabentats per la Seu apostòlica sobre què heu d'observar en els articles que segueixen». Els informa que havent-ho llegit i reflexionat davant el Papa –*coram domino papa*, hi llegim– es disposa a donar respostes a dits articles o qüestions, «després que n'ha rebut un mandat especial», recomanant-los d'anotar-les «fidelment per tal que en el fur de la penitència, segons el seu tenor, judiqueu amb intrepidesa».

Entra en la tirallonga de dubtes o qüestions plantejades bo i recordant:

(1 =1^a qüestió) Per constitució del papa Innocenci III (1198-1216) queden excomunicats els qui venen naus, porten armes o ferro... o bé proporcionen auxili a llanxes de sarraïns... I de res no serveix que els genovesos o qui sigui, pretenguin esgrimir que els seus prelats no els ho prohibiren. En efecte, cal proclamar que queden excomunicats els qui lliuren naus o lligams de galeres, armes o ferro... contravenint els preceptes dels dos concilis de Laterà. Semblantment són excomunicats en virtut de dits concilis els qui porten qualsevol altre objecte en perjudici (in dispendium) de Terra Santa o bé per lluitar contra els cristians, segons el concili I³⁴ del Laterà.

(2) Els hispans donen o venen calçat, frens i selles... de les quals coses hom dubta si s'han de computar com a armes: queden excomunicats? Hi queden, si ho fan en temps de guerra...

(3) I amb el nom d'«auxili» figuren les vitualles, com és quan els hispans venen moltons, ovelles i coses semblants, i els pisans i genovesos vi, blats i llegums i coses semblants als sarraïns, dient que tals coses no són prohibides pels seus prelats, i per tant pot dubtar-se si incorren o no en excomunió. Què cal dir? Queden certament excomunicats els qui venen això en temps de guerra, segons el Concili suara esmentat.

(4) Alguns mercaders cristians que carreguen naus amb provisions i aliments en llocs de sarraïns on n'hi ha abundància i ho porten en d'altres llocs de sarraïns on n'hi ha escassetat i que a més es troben

34. És a dir, el III, segons que hem notat abans.

en guerra amb els cristians... Es considera que aquells altrament «haurien estat potser abatuts» (per la penúria o per la guerra), sense dit ajut...: En tot cas són excomunicats (de conformitat amb la pròxima resposta).

(5) Qui porta armes (espasa, coltell...) en terra de sarraïns, pensant en la pròpia defensa; però havent tingut ocasió de guanyar diners, ho ven als sarraïns...: Queda excomunicat.

(6) Els qui venen cristians als sarraïns, sabent que seran obligats majoritàriament a fer-se sarraïns...: «No queden excomunicats (així és, cap llei no ho preveu), però pequen mortalment».

(7) Els qui roben jueus o sarraïns –sobretot dones– i les porten a terres de sarraïns obligant-los a confessar-se cristians, i els venen pretextant aquesta condició, amb la injúria que això comporta per al nom cristià: «No queden excomunicats (tampoc cap llei no preveu aquest cas per dramàtic que aparegui), però pequen mortalment».

(8) Mereix la mateixa resposta el cas de soldats cristians o d'altres que viuen amb sarraïns i obliguen o donen en crèdit homes o dones de llurs famílies als sarraïns, per necessitat (en no poder-los pagar el rescat i alliberar-los). Així resulta que, sobretot tractant-se de nois i noies, es fan sarraïns i després ni que siguin reclamats, ja no se'ls restitueix.

(9) Es planteja el cas de cristians o cristianes captius que conviuen amb sarraïns, els quals captius tenen fillets: si se'ls bateja furtivament (no comptant amb la voluntat i coneixement de llurs pares), pensant que se salvaran si no arriben a l'edat de la discreció, però també amb la prevenció que si hi arriben i se n'assabenten els pot desplaure el baptisme rebut.

Semblen albirar-se dues respostes: una de fàcil basada en la validesa del baptisme, i així llegim en la traducció de «Clàssics del Cristianisme, 75» (p. 135) que «els batejats han de ser tinguts com a tals». La segona resposta més complicada suposaria si s'aprova o no la dita pràctica del baptisme furtiu. La resposta en l'edició d'Ochoa és: «baptizentur tales», és a dir: que siguin batejats. Tanmateix aquest autor reporta entre les variants (provinents d'altres còdexs o fonts) la que es reconduiria a l'anterior, puix que consigna: «baptizati habentur», és a dir: «han de ser tinguts per batejats». En tot cas per a conèixer el pensament de l'autor en qüestió tan intricada creiem adient recórrer al lloc paral·lel (que trobarem més avall), on resulta clar que no s'aconsella que hom bategi prescindint dels pares i sense mínimes

garanties que seran educats cristianament. Opinió, per tant, homologable amb la disciplina actual (cf. c. 868 del CIC).

(10) Algunes persones havien estat cristianes i després de joves o adults s'han fet sarraïnes –algunes han negat totalment la fe cristiana o bé la ignoren perquè de petites han estat esclaves dels sarraïns–: els pares, familiars i altres persones pròximes poden conviure amb ells «per causa de la correcció o de la necessitat i rebre'n aliments...»

(11) Un cònjuge cau en l'heretgia: ¿pot cohabitar amb ell l'altre que roman en la fe? Pot, si vol, mentre sigui sense injúria (contumèlia) del Creador i no el porti a pecar greument; però serà més segur que, «amb l'autoritat de l'Església», s'aparti de tal cohabitació.

És clar que aquesta pauta de comportament reflecteix l'ensenyament de sant Pau en el conegut com a privilegi paulí de I Cor 7,12-16; si de cas amb més propensió per evitar el perill contra la fe, ja que fins aconsella com a «més segur» separar-se, tot i que tal perill no aparegui; sempre, però, comptant amb l'autoritat de l'Església.

(12) ¿Com hem de procedir amb els «germans espirituals units en matrimoni abans de la nostra arribada al regne de Tunísia?»:³⁵ Que se separin, si pot fer-se sense escàndol o perill d'apostasia; però sovint no podrà fer-se, puix que els mateixos clergues que en tenien cura no sols no desaconsellaren o prohibiren tal matrimoni, sinó que l'autoritzaren amb celebració solemne «in Ecclesiæ». Solució: si no poden separar-se sense escàndol o perill d'apostasia, que siguin dispensats en el fur de la penitència; però d'aquí endavant que es digui clarament i pública que cal evitar tals pràctiques.

(13) Els arroms (és a dir, cristians esclavitzats pels àrabs) són molt propensos a fer vots o juraments de coses lícites (per exemple, no beure vi), els quals després no compleixen i ni poden complir-los sense gran dificultat; per tant caldria poder-los-en dispensar: Que se'ls dispensi, doncs, amb una commutació de pena i se'ls refreni per no emetre en endavant vots d'aquests...

(14) Els qui presten diners o altres coses «a la fortuna del mar»,

35. Tractant-se de parentiu (*cognatio*) espiritual es poden plantejar múltiples supòsits –un d'ells el de germans–, amb diferents connotacions i efectes jurídics (impediment o no, impediment o diriment...), amb a voltes opinions discrepans d'autors, com pot veure's en la *Summa de Matrimonio* del propi sant Ramon (títol VII, vol. 1, tom C, pp. 945-948 de l'obra esmentada d'ΟΧΘΑ, «Universa Bibliotheca Iuris»). Aquí l'autor ho simplifica oferint un criteri pràctic.

és a dir, al qui es disposa a navegar o anar de mercadeig (naviganti vel eunti ad nundinas): Seran usurers, si de fet reben més del que han prestat (tot i tenir en consideració el perill del mar); això d'acord amb la nova decretal *Naviganti*.³⁶

(15) Encara sobre dispensa, en el cas dels qui havent estat signats amb la creu (és a dir que es comprometeren a enrolar-se com a croats), vénen en terra de sarraïns, i després, impeditos per moltes causes, com és que es casaren sense dir que havien estat signats o bé per por dels sarraïns no gosen fer-se enrera... Hom respon que s'imposi una nova penitència als qui, signats per la creu, a causa de debilitat, pobresa o per por dels sarraïns «no poden complir el seu vot». Els altres, impeditos per ocupacions greus, que no es comprometin amb d'altres i, una vegada n'estiguin alliberats, respectin el seu vot.

(16) Per temor dels sarraïns –en què es troben aquells que tenim encomanats– hom pot celebrar missa abans de l'alba, especialment en temps pasqual, quan es preveu que no es disposarà d'una altra oportunitat per a celebrar i donar la comunió al poble; altrament no fóra lícit, llevat de la nit de Nadal.

(17) També pot celebrar qui després de l'àpat del dia anterior no ha dormit, perquè no ha pogut o per ocupacions lícites, a condició que tingui motius per creure que ja ha digerit aquell menjar.

(18) Hom respon que ni en cas de necessitat no és lícit de celebrar amb vestidures (no consagrades) i sobretot amb corporals que no siguin beneïts.

(19) En canvi, el bisbe pot consagrar crisma o oli de malalts i dels catecúmens, quan disposa tan sols d'un o dos acompanyants (ministres).

(20) Segons la indulgència del papa Honori, és lícit absoldre els excomunicats que no poden accedir «còmodament» –perquè els deté un just impediment, com malaltia, ancianitat, pobresa...: ho poden captar millor els qui els han d'absoldre– a la seu apostòlica; també si podem absoldre els qui no estan obligats a anar a la cúria romana, una vegada fet jurament que tan aviat com puguin compliran el manament eclesiàstic, en presència de llurs prelats. A la qüestió si altrament val l'absolució atorgada de bona fe fins ara... hom respon: Podeu absoldre els qui no estan obligats a anar a la cúria, ans poden ser absolts pels

36. Vegeu X.5.19.19.. Diu, en efecte: «*Naviganti vel eunti ad nundinas certam mutuans pecuniæ quantitatem, pro eo, quod suscipit in se periculum, recepturus aliquid ultra sortem, usurarius est censendus...*»

seus prelats: els podeu absoldre, per llicència del Papa mentre es trobin entre vosaltres.

Per contra, l'absolució donada fins ara per vosaltres o pels germans del regne marroquí, no els ateny, si no eren súbdits vostres o d'ells o si d'altra manera no gaudíeu de tal facultat. Per tant, els així absolts han de ser enviats als seus prelats o a aquells que tinguin tal potestat d'absoldre.

(21) Es pregunta si els qui roben els delmes als sarraïns estan obligats a la restitució: Hi estan.

(22) Semblantment, cal restituir en cas d'usures contretes i certes.

(23) Vénen altres qüestions: Els qui transporten ferro³⁷ d'una terra de sarraïns a una altra: no són excomunicats a no ser que ho facin en perjudici (in dispendium) de Terra Santa o dels cristians.

(24) Semblant resposta obté el cas dels qui ajuden els sarraïns amb les seves armes.

(25) Semblantment els qui transporten fusta menuda. Es pregunta si el cànon és d'aplicació a aquesta classe (de lignaminibus). I contesta que si és per fer naus o màquines per tal d'atacar cristians o perjudicar Terra Santa, queden excomunicats.

(26) Igual que els qui aporten estopa, cànem, pega, cordes o similars...

(27) També els qui aporten coltells petits o claus diminuts i els qui els en venen o els en donen: seran excomunicats o no segons el que hem dit abans.

(28) Els qui capturen clergues (no prelats) lladres per assotar-los: queden excomunitats, llevat que ho facin per ordre dels prelats i així ho exigeixi la rebel·lió de dits clergues... Els podreu absoldre solament si hi esteu autoritzats.

(29) Qui pretén canviar un coltell per un arc (o al revés), o bé quelcom de semblant: qui així actua no queda excomunicat llevat que es faci en perjudici de Terra Santa o per lluitar contra els cristians.

(30) Què s'entén per residents? Els qui sojornen en un lloc durant un any, o mig? I també els qui proposen de restar-hi, sobretot si ja fa un any que hi viuen.

(31) ¿Què s'ha d'entendre per «en article de mort» (o de necessitat), de què parla la Indulgència?: si n'hi ha prou amb qualsevol

37. «Clàssics del Cristianisme, 75» tradueix *blat* (¿de *fermentum* en lloc de *ferrum*?).

febre o hemorràgia (fluxus). Cal que es temi o es pugui témer que hi ha perill de mort.

(32) En cas de clergues negociadors que generen escàndols: Que siguin refrenats pels superiors mitjançant censura eclesiàstica o una altra pena canònica.

(33) Els qui aporten (als sarraïns) coses prohibides, ignorant que ho són: ¿són excomunicats, i en tal cas, els podem absoldre? Donat que la prohibició fou donada per ambdós concilis, i que això fou fet públic, no se'n pot al·legar ignorància; això no obstant, que se'ls absolgui almenys «ad cautelam».

(34) Però no queden excomunicats els qui per ignorància aporten coses prohibides i quan saben que ho són se'n desdiuen i ja no les volen vendre als sarraïns.

(35) Semblantment els qui aporten coses prohibides i havent-ne venut una part, si són absolts «per alguna necessitat», han de rebre el consell de tornar l'altra part.

(36) No es pot absoldre qui demana l'absolució «per causa del mar» (és a dir, no n'hi ha prou amb el fet que s'hagi d'embarcar).

(37) Els qui donen o venen coses prohibides als sarraïns, ignorant que incorren en excomunió, i ho recuperen tan bon punt ho saben: són excomunicats, però han de ser absolts.

(38) Els sarraïns estan en guerra amb els cristians sempre que ho estiguin amb qualsevol cristià (no cal que sigui contra un rei, una ciutat o una església).

(39) Cal evitar els excomunicats ja abans que siguin denunciats, en virtut de la distinció que estableix la decretal «Cum desiderares».³⁸

(40) Finalment, planteja el cas de qui obligat pels deutes, per a menjar o altres necessitats entra a treballar en una nau que porta coses prohibides a terra de sarraïns (sense que en trobi cap més per treballar)... Queda excomunicat principalment si rep un sou superior a l'entorn de cinc denaris respecte del que suposen les seves despeses. En efecte, participa del delicte per la seva cooperació, ni que sigui en vista de la paga. Tanmateix, en imposar la penitència sereu més benevolents, segons la vostra discreció us doni a entendre.

38. Vegeu X.5.39.15. El sumari que antecedeix el text de la decretal diu: «Ante absolutionem non est communicandum excommunicato, licet iuraverit parere mandatis ecclesiae, vel composuerit cum offenso... Infamato de excommunicatione communicandum non est, nisi se purget, vel ad cautelam absolvatur...»

4. TRACTE AMB ELS JUEUS I SARRAÏNS

Sant Ramon de Penyafort tracta sistemàticament aquesta qüestió, també força intrincada i que es presta a multitud de distincions, en la seva *Summa de Pœnitentia*, llibre I, títol IV, que s'inscriu: «Sobre els jueus, els sarraïns i llurs esclaus». Ho fa dient que després de tractar dels qui blasfemen contra l'Esperit Sant pel pecat de simonia,³⁹ ara toca parlar dels qui reten a Déu un culte no degut, com són els jueus, sarraïns i heretges. Per al títol V deixa aquests darrers.⁴⁰

D'acord amb la matèria proposada i després de referir-se a l'origen del nom dels jueus i sarraïns (1), l'autor distingeix quatre qüestions o temes, certament no tots de la mateixa importància, ans obertament d'interès descendent, almenys pel que fa al que aquí ens interessa remarcar. Són els següents:

–de quina manera uns i altres (jueus i mahometans) han de ser invitats a la fe;

–com han de ser tractats pels cristians;

–condició jurídica de llurs esclaus, si ja són cristians o si volen fer-se'n;

–quelcom sobre els esclaus dels cristians.

Anunciat així el tema complet, a manera d'introducció, ara passa a la problemàtica de les qüestions (casuística, on aquells temes es troben d'una manera o altra subjacents) que es proposa de tractar.⁴¹

Afrontant la primera gran qüestió (2), se citen textos de sant Gregori el Gran i del Concili IV de Toledo, que es troben al Decret de Gracià, per subratllar en el primer cas que «tant jueus com sarraïns han de ser invitats a rebre de bell antuvi la fe cristiana, mitjançant autoritats, raonaments i afalacs, no amb asprors; no hi han de ser compel·lits, perquè el servei constrenyit no plau a Déu». El text de Gregori⁴² (present al Decret) és bell i ple de sentit pastoral. Diu, en efecte, adreçant-se a Pascasi, bisbe de Nàpols: «Qui sincera intentione extraneos a Christiana religione ad fidem cupiunt rectam adducere,

39. Una de les lacres més freqüents i greus de l'Església en temps de sant Ramon. Ho confirmen el tractament recurrent en els concilis provincials, com es pot veure en el tractat que citem de Hefele-Leclercq.

40. El text que analitzarem, el trobem traduït al català i publicat al volum «Clàssics del Cristianisme, 75», p.51-56; així com en X. OCHOA, *ibíd.*, col. 308-317.

41. A semblança del que hem vist que feia en la «resposta als provincials».

42. Vegeu D. 45 c.3.

blandimentis debent, non asperitatibus studere, ne quorum mentem reddita a plano ratio poterat provocare, pellat procul adversitas». Respon a l'al·legat dels jueus queixant-se que, en contra del que fins ara els era permès, troben obstacles a practicar la seva religió. Ho desaprova el Papa i adverteix que, actuant «amb raó i mansuetud», fins pot ocórrer l'ocasió d'atraure'ls a la veritat de la nostra, partint de la seva. Diu: «Agendum est ergo, ut potius ratione et mansuetudine provocati sequi nos velint, non fugere, ut eos, ex eorum codicibus ostendentes que dicimus, ad sinum matris ecclesiæ Deo possimus adiuvante convertere...»

El text del Concili IV de Toledo⁴³ diu en canvi que els jueus no han de ser obligats a la fe; però se'ls ha d'invitar a perseverar-hi, també en el cas que l'haguessin rebut de mala gana (inviti). És a dir, d'una banda afirma: «de iudeis... præcepit sancta synodus, nemini deinceps vim ad credendum inferre», adduint que la fe és do de Déu i se salva només qui el vol, no qui el refusa. La conseqüència és que «non vi, sed libera arbitrii facultate ut convertantur suadendi sunt, non potius impellendi». Ara bé –continua dient el text– els qui ja abans foren obligats a fer-se cristians (com succeí en temps «del religiosíssim príncep Sisebut»), puix que reberen els sagraments, «convé que la fe que per força o necessitat van rebre, se sentin obligats a conservar-la (tenere cogantur), per tal que no es blasfemi el nom del Senyor i la fe que van rebre no es tingui com a vil i menyspreable».

Davant d'aquesta afirmació del Decret de Gracià, el nostre autor distingeix entre coacció condicionada i absoluta. Així, els qui reberen el baptisme «amb coacció condicionada», com seria per amenaces, pèrdua dels seus béns, assots o alguna altra coacció semblant, i després deixaren la nostra fe, han de ser empesos a tornar-hi, per tal que no sigui blasfemat el nom del Senyor i la fe aparegui com quelcom vil i menyspreable. Diferent és el cas dels «constrenyits absolutament», els quals, víctimes de la violència han estat portats a la font del baptisme i se'ls ha infós l'aigua: a aquests no se'ls ha conferit el caràcter del baptisme.⁴⁴

(3) Quant al tracte amb els jueus, segons determinats autors els

43. Vegeu del mateix Decret, D.45, c.5.

44. Addueix la cita de X 3.42.3. Convé advertir que tant aquest indret com en general tota la *Summa de Pœnitentia* està farcida de referències a fonaments legals.

cristians no han de menjar ni conviure amb ells, ni rebre'ls a la pròpia taula. Respecte dels sarraïns, hi ha autors que no es mostren tan radicals; però sant Ramon considera millor que la norma sigui la mateixa, «car els sarraïns avui es comporten com a jueus» i per tant la raó de la prohibició i el perill són els mateixos.

Excepcionalment, però, podem prendre la menja que ens ofereixen els pagans, fent-ho amb modèstia i acció de gràcies, i si s'escau que anem a terres de pagans per predicar-hi la fe de Jesucrist. I això sempre que no se'ns digui que aquells menjars han estat immolats als ídols, i més encara que hom els menja per venerar-los... Però així i tot, «en cas de fam extrema, hom pot alimentar-se també de carn sacrificada («idolothyto») perquè la necessitat no coneix llei».

D'altra banda, els cristians no han de recórrer a metges jueus, ni prendre els seus medicaments o anar als mateixos banys...

Tampoc no se'ls ha de permetre (a jueus i musulmans) de tenir dignitats o exercir càrrecs públics en mig dels cristians amb el risc d'encruelir-se envers ells. Igualment cap cristià no pot deixar res en testament a cap jueu o pagà, altrament serà tingut per anatema.

No es pot permetre que els jueus edifiquin noves sinagogues, però sí que restaurin les antigues, sense, però, donar-los més esplendor i amplitud que de costum. Amb aquestes condicions podran observar els seus ritus i solemnitats.⁴⁵ Tanmateix els dies de dolor i passió del Senyor no se'ls ha de permetre obrir finestres i sortir públicament. Se'ls haurà d'obligar a portar llurs hàbits i distintius en tot temps i lloc de manera que siguin fàcilment reconeguts.

Han de ser obligats a pagar a les esglésies els delmes de les seves hisendes...

Als jueus que demanen el baptisme, se'ls sotmet a una penitència i abstinència de 40 dies. A més hauran d'escoltar-se testimonis cristians que puguin declarar si consta res contra d'ells. Certament poden ser atrets a la fe amb promeses i regals i també per una exacció més feixuga de rendes que cal fer al començ d'un arrendament.⁴⁶

D'altra banda se'ns prohibeix enviar als sarraïns armes i altres

45. Vegeu X.5.6.3; també els cap. 7 i 9.

46. Les dues cites del Decret que s'addueixen indiquen, la primera, treta d'Agustí (C. 23 q. 4 c. 53), l'amor que es deu al proïsme, amb disposició a afavorir-lo, informar-lo, induir-lo a la disciplina, i la segona, de Gregori (C. 23 q.6 c.4), en cas de resistir-se a venir al Senyor, a impel·lir-lo amb una pena d'exacció.

ajuts amb els quals ens puguin combatre. Finalment, si els jueus o sarraïns es converteixen a la fe cristiana, no han de ser desposseïts dels seus béns.

(4) Es proposa ara com han de ser castigats els qui transgredeixen aquestes constitucions: si són clergues i, avisats, no volen rectificar, seran privats del seu ofici i benefici; si són laics, ja siguin prínceps els qui no les volen complir, ja altres que hi posen algun impediment, una vegada advertits, si no es corregeixen, seran excomunicats; però si són jueus o sarraïns, en tant que siguin cristians, hauran de ser apartats, si cal rigorosament, de tenir tracte i comunicació amb ells, àdhuc amb pena d'excomunió, mentre no acomiadin les dides i els esclaus cristians, i restitueixin tots els béns que són propis dels qui provenint de llur ritu (jueu, segons que afegeix una variant), han escollit la fe cristiana.⁴⁷ Això mateix val fins que no s'hagi invertit per a utilitat dels cristians pobres –d'acord amb el proveïment que hagués dictat el bisbe diocesà–, allò que haguessin rebut dels cristians en ocasió d'un ofici obtingut sobre d'ells i hagin renunciat per decència l'ofici que havien assumit sense mirament i amb ineptitud. I això val tant per als jueus com per als pagans.

L'Església també determina que siguin executats públicament els jueus que han intentat fer caure els batejats (o que des de la infidelitat es preparen per al baptisme).⁴⁸ Contra ells l'Església també estableix penes pecuniàries segons la qualitat del delictes, i altres, però quant als assots, amb la moderació que està prescrita, perquè no sembli que hom s'excedeix en venjança de sang. És clar que l'execució d'aquesta pena s'ha de deixar al braç secular.

(5) Del que anem dient, en resulta obvi que hom es refereix als qui no pertanyen a l'Església. Però això mateix fa que sorgeixin dificultats de pes, atenent al que ens diuen l'Esclatúra i els Pares.

47. Cal reconèixer que aquest incís resulta difícil de capir en el seu significat propi. L'expressió «tamdiu sunt christiani» sembla reclamar el significat que li atribuïm i trobo menys probable la traducció que ens ofereix «Clàssics del Cristianisme 75»: fins que no siguin cristians se'ls ha de privar del contacte i convivència amb aquests, sota pena d'excomunió, rigorosament fins que hagin acomiadat (*ibíd.* 53). Em sembla, en efecte, que aquesta traducció té l'inconvenient –a part d'una traducció que no trobo justificada del terme «tamdiu»– que aplica als qui encara fossin jueus o sarraïns, una pena tan impròpia com és l'excomunió.

48. Combinem el text «qui de infidelibus baptizatos subvertere attemptaverint», que no sembla massa clar, amb la variant «fidelibus baptizandos».

Això no se li escapa al Penyafort, que tracta de resoldre-les, adduint en primer lloc: en efecte, hom pot deduir que l'Església jutja els de fora i els imposa penes... Com queda, aleshores, l'incís de I Co 5,12, que diu: «Què m'importa jutjar els qui són a fora?»

Sant Ramon argumenta dient que l'Església no els imposa penes espirituals o preceptes de religió. Ella els imposa penes temporals i si de cas, indirectament, espirituals, apartant els cristians del contacte amb ells (jueus i pagans). De manera semblant el Papa judica sobre una herència, en determinar que sigui restituïda als convertits... Ara bé, «el Papa fa això per raó de la fe que el convers ha rebut».

En segon lloc, hom argüeix: Essent així que segons Jeroni i Orígenes, després de Crist el culte antic ha quedat abolit, ¿com pot l'Església permetre que observin llurs ritus i per tant autoritzar que pequin?

Contesta sant Ramon: és evident que l'Església no els dóna autorització per pecar, sinó que ho permet per tal que, com diu Gregori, «als qui pot atreure (provocare) de pla la raó, no els allunyi l'adversitat». Altrament si se'ls prohibís o fossin castigats, «es veurien obligats a abraçar la fe, cosa que no es pot fer, com s'ha dit més amunt».

(6) Falta tractar sobre els esclaus dels jueus. Noteu que un tal esclau de jueu pot ser vernacle, nascut d'una esclava pròpia –i en tal cas, si es vol fer cristià serà alliberat tot seguit sense pagar res–, o bé comprat (emptitius). En aquest cas, si en ser comprat ja era cristià, esdevé lliure, sense pagament perquè el comerç d'un cristià és totalment prohibit al jueu. Semblantment, els esclaus dels heretges poden impunement abandonar els seus amos i refugiar-se en l'Església. Ara bé, si l'esclau era pagà en ser comprat, caldrà veure si en comprar-lo es féu per causa de servei o per negoci. Si fou per servei i vol fer-se cristià, queda lliure sense pagar. Si fou per negoci i en tres mesos no l'han posat a la venda, si es vol fer cristià queda lliure sense pagament, ja que es presumeix que fou comprat per a servei; si l'han posat a la venda i vol fer-se cristià, és alliberat mitjançant el preu de 12 sous donat per algun cristià; a no ser que l'amo el circumcidés –o li imprimís el signe d'una altra «secta»–en contra de la seva voluntat: en tal cas, per rescabalar-lo de la injúria soferta en el propi cos quedaria alliberat sense pagar res.

El que s'ha dit dels esclaus dels jueus val també per als dels sarraïns, si bé algun autor (Huguccio) dissenteix quant als vernacles dels pagans, els quals quedarien obligats a servir els amos pagans,

segons ITm 6,1 i Ef 6,1... El nostre autor prefereix no haver de fer tal distinció, puix que veu avui la mateixa sospita i perill tant si es tracta dels jueus com dels pagans.

Es pregunta, de quina moneda seran els 12 sous de què s'ha parlat. ¿Ha de ser moneda d'or, com volen alguns, o bé la moneda del lloc, com sostenen altres i el mateix autor amb ells? Ara bé, el que ha estat així rescatat no serà esclau de qui el compra, sinó que quedarà lliure una vegada satisfet el preu. Però si no té amb què pagar-ho, demanarà ajuda i en últim terme es quedarà servint un temps (amb vista al propi rescat). Però si un cristià el compra per pietat, queda lliure sense més, perquè «allò que es dóna per pietat, el dret prohibeix recuperar-ho i es presumeix que aquesta fou la intenció, si no es féu manifestació en contra».

(7) Es pregunta: un cristià pot tenir un jueu o un pagà per esclau? Es contesta que sí, emparant-se en el Decret (C 23 q.8 c.11) i les Decretals (X.5.6.13, «etsi iudæos»); però si dit esclau es vol fer cristià, l'amo no li ho pot impedir i la crida de l'Esperit Sant desfà tots els lligams. Això no obstant, després del baptisme, continuarà essent esclau, ja que la servitud ve del dret diví (cf. Gen 9,25),⁴⁹ és aprovada pel dret de gentes i confirmada pel dret canònic.⁵⁰ Davant d'una posició tan forta, no ens serveix més que de lleu consol el que diu a continuació: «On d'acord amb un bon costum no hi hagués cristians esclaus, com a Catalunya, aconsellaria que l'amo, en expiació dels seus pecats l'alliberi (el dit esclau) o almenys, per no perjudicar-se ell excessivament, li permeti pagar el seu rescat», si més no demanant almoïna segons el criteri d'un home bo.

(8) Per a acabar, es presenta el cas següent: suposem que els jueus ocupen una parròquia, comprant finques, cases, on els cristians solien habitar. ¿Pot demanar l'Església que els jueus paguin allò que solien

49. Hom s'adona de la feblesa d'aquest argument. Evoca, en efecte, l'escena en què Noé després del diluvi reprèn el seu segon fill Cam (pare de Canaan) per haver-se burlat de la seva nuesa involuntària. Li féu: «Maleït sigui Canaan! Que sigui esclau dels esclaus dels seus germans». Es tracta de buscar una justificació a una lacra social de tant arrelament social en moltes cultures, sense que el cristianisme s'hi enfrontés directament. En parlem en l'últim apartat sobre avaluació (de la doctrina i pràctica) que es dedueix d'aquests ensenyaments del d'altra banda gran canonista i home de dret, sant Ramon de Penyafort.

50. Tot i que l'edició que llegim diu: «iure canonico reformata», és evident que s'adiu millor al context, la variant d'un altre codi on es llegeix «confirmata».

aportar els cristians? Respon: segons tots els autors és clar que pot demanar tots els delmes de les hisendes. En canvi no és així de clar si té dret a recaptar el que solia rebre en ocasió dels camps, com a ofrenes, delmes personals..., puix que la majoria d'autors creuen que no «per tal de salvaguardar l'honestat de l'Església».

I precisa finalment que encara que el cristià no ha de servir ni conviure amb un jueu a la mateixa casa, tanmateix no se li prohibeix de conrear els camps dels jueus.

4. VALORACIÓ FINAL A LA LLUM DE LA DIGNITAT DE LA PERSONA I LA LLIBERTAT DE L'ACTE DE FE

1) *Quant a la dignitat i llibertat de la persona*

Fem un doble apunt (que suggereix la doctrina exposada de sant Ramon): sobre la tortura i pena de mort, d'una banda, i sobre l'esclavitud, de l'altra.

a) *Pena de mort i tortura.* La qüestió es planteja en la mesura que apareix conflicte entre el comportament lliure de la persona, d'una part, i de l'altra l'accés i salvaguarda de la fe, la qual es presenta com a suprem valor que cal conservar per sobre de tot (tant en les persones considerades individualment com comunitàriament). És prou significatiu l'ensenyament que es dóna al final de l'apartat quart, títol IV del Llib.I, de la *Summa de Pœnitentia*, segons que hem vist: L'Església determina que siguin executats públicament els jueus que intentin desviar l'opció (per tant practicant proselitisme) dels qui són cristians o es preparen per ser-ho (catecúmens). Matisa, això no obstant, que pot substituir-se per penes pecuniàries segons la qualitat del delicte, i altres, si bé quant als assots amb la moderació que està prescrita, perquè no sembli que hom s'excedeix en *venjança de sang*. L'execució de la pena capital s'ha de deixar al braç secular. Propugna, doncs, l'autor que el delicte contra la fe mereix pena capital (tot i que, segons els casos admet commutar-la per una altra pena, usant de moderació).

Es tracta, doncs, d'una pena màximament severa, que frega el mateix precepte diví de no matar. Ara bé, segons la doctrina clàssica, aquest precepte concernia sols els innocents i la percepció comuna durant segles era que qui defallia contra la fe –a la qual es concedia

valor absolut per ser, tractant-se de la cristiana, l'«única vertadera»—, no mereixia la consideració d'innocent.

En confirmació, doncs, d'aquesta norma podem adduir la doctrina de sant Ramon i el mateix podríem dir —amb no menys raó—, de sant Tomàs d'Aquino. Aquest, en efecte, es planteja el cas⁵¹ de si els heretges poden ser tolerats: «Utrum hæretici sint tolerandi», i conclou que no, d'acord amb Tit. 3,10-11; raonant que cal tenir en compte la vessant personal i l'eclesial. Quant a la primera, es tracta d'un pecat que no sols els mereix la separació de l'Església mitjançant l'excomunió, sinó àdhuc la mateixa mort corporal, ja que és pitjor corrompre la fe, que és la vida de l'ànima, que cometre un delictes al qual va annexa la pena de mort; per tant els convictes d'heretgia poden no sols ésser excomunicats, sinó també sofrir una mort justa. Segueix raonant, això no obstant, que per part de l'Església es dona lloc a la misericòrdia i per tant se'ls ofereix l'oportunitat de convertir-se; tot i que si continua contumaç i l'Església no pot esperar ja la seva conversió, després d'excomunicar-lo el lliura al judici secular per tal que se li apliqui pena de mort.

Hi hauria molt a replicar a aquest judici tan sever del Doctor Angèlic, àdhuc argüint a partir de la seva doctrina sobre la bondat de l'acte humà quan no està d'acord amb la raó —cosa que pot succeir sense culpa seva— i l'obligació de seguir la consciència invenciblement errònia.⁵² ¿Amb quina raó, en efecte, hom pot suposar que qui refusa convertir-se acceptant la doctrina de l'Església, obra amb mala consciència? A més, suposant que això fos així i que es concedís que l'Estat té poder per imposar la pena capital per delictes especialment greus, quedaria per demostrar que tal pràctica és exigida en vista al bé comú i a la implantació d'un ordre just, ja que això és condició essencial perquè l'Estat pogués constituir i aplicar el seu dret penal.

En referència a tot això que acabem d'exposar, el cert és que avui tenim ben adquirit que la llibertat i dignitat humanes són un bé irrenunciable, base dels drets universalment reconeguts, que dimanen de

51. A la *Summa Theologica*, II, IIae, q.11 a.3

52. Vegeu la mateixa *Summa Theologica*, I, IIae, en especial art. 5 i 6. Semblantment el *Catecisme de l'Església Catòlica* ensenya que «l'home té el dret d'obrar en consciència i en llibertat a fi de prendre personalment les decisions morals» (n. 1782) i admet que pot donar-se la ignorància invencible i el judici erroni «sense responsabilitat del subjecte moral» (n. 1793).

la persona (per tant anterior a l'estat) i no depenen del seu comportament, que evidentment pot exigir una restricció en el seu ús o gaudi, sempre en la forma que sigui necessari per al bé comú i el restabliment de la justícia, i per tant en la forma que estableixi una llei justa. Parlant de la consciència, ensenya el Concili Vaticà II: «Per la fidelitat a la consciència, els cristians s'uneixen als altres homes en la recerca de la veritat i en la solució d'acord amb la veritat de tants de problemes morals que sorgeixen tant en la vida dels individus com en la convivència social. Com més, doncs, preval la consciència recta, més les persones i els grups s'aparten de la cega arbitrarietat i miren d'atenir-se a normes objectives de moralitat. Però no és rar que la consciència s'equivoqui per ignorància invencible, sense que per aquesta raó perdi la seva dignitat».⁵³ La dignitat de la consciència i de la persona queda reforçada amb la visió de Crist, l'home nou, i la seva obra redemptora que abasta tots els homes i els uneix en la realitat única de la vocació darrera, a la qual tots són destinats.⁵⁴

D'altra banda el *Catecisme de l'Església Catòlica*, explicant el cinquè manament de la llei de Déu inculca el «respecte a la integritat corporal», dient en especial sobre la *tortura* que és contrària «al respecte de la persona i de la dignitat humana», en quant que «empra la violència física o moral per arrancar confessions, per castigar culpables, espantar els oponents o satisfer l'odi». I encarant-se amb la realitat (passada o present), constata: «En temps passat, els governs legítims empraven ordinàriament pràctiques cruels per mantenir la llei i l'ordre, sovint sense protesta dels pastors de l'Església, la qual aplicava també, en els seus tribunals, les prescripcions del dret romà sobre la tortura. Al costat d'aquests fets lamentables, l'Església sempre ha ensenyat el deure de la clemència i la misericòrdia; ha prohibit als clergues el vessament de sang. En temps recents, s'ha fet evident que aquestes pràctiques cruels no eren ni necessàries a l'ordre públic, ni conformes als drets legítims de la persona humana. Al contrari, aquestes pràctiques condueixen a les pitjors degradacions. Cal treballar per abolir-les. Cal pregar per les víctimes i pels seus botxins».⁵⁵

53. Cf. GS 16.

54. Cf. *Ibid.* 22. Tot això podria ampliar-se amb la visió cristològicoclesial que ens ofereixen els papes Joan Pau II i Benet XVI en les seves encíclics, respectivament, *Redemptor hominis* i *Spe salvi*; visió compartida per la teologia actual i que té un punt d'arrencada en unes paraules de sant Pere: vegeu Act 4,12.

55. CEC, 2297-2298.

b) *Esclavitud*. Com hem vist, la lacra de l'esclavitud no s'havia desarrelat encara, per descomptat, al temps del nostre autor. Certament el Cristianisme no havia deixat de posar el fonament més radical per a la seva desaparició: la igualtat entre totes les persones i la fraternitat universal; però mentrestant la nova religió havia conviscut amb dita institució, estesa en manta cultura, en què els esclaus (del nom *eslau* on proliferaren) es consideraven com una propietat dels seus amos. L'Església es posicionà en especial des del principi a favor dels esclaus cristians, a qui els seus amos també cristians havien de considerar germans (la carta de Pau a Filemó n'és un exemple saborós), i ja des de Calixt I (217-222) l'Església tingué per legítims, en contra del dret de Roma, el matrimoni d'esclaus amb persones d'altres classes socials. L'Església també tractà d'evitar que els esclaus cristians caiguessin en mans dels jueus o dels musulmans, així com que un catòlic pogués esdevenir esclau. El tema de l'esclavitud en temps ben recents i l'aportació del cristianisme al respecte és bellament tractat per l'actual Pontífex en la seva encíclica *Spe salvi*,⁵⁶ tot referint-se a l'exemple donat per santa Josefina Bakhita, nascuda a Darfur (Sudan) cap al 1869, canonitzada per Joan Pau II. Aquestes idees, basant-se en els drets humans, planen igualment en el discurs a l'assemblea de l'ONU el 18 d'abril de 2008.

En una perspectiva força ampla cal recordar que fonts d'esclavitud a l'Edat Mitjana foren especialment les croades i la pirateria, tant la barbaresca com la cristiana, al temps que diferents ordes religiosos (en particular de la Mare de Déu de la Mercè i Trinitaris) tingueren per missió el rescat de captius. A les grans ciutats, com a Barcelona, Sevilla, Venècia, existien mercats d'esclaus. S'hi traficava (legalment per concessió reial) a les colònies castellanques d'Amèrica, com després a les colònies angleses d'Amèrica del Nord; fins que el 1808 es prohibiren els esclaus negres; i a partir d'aquestes dates i fins al 1833, també en les altres colònies britàniques. La il·legalització de l'esclavitud s'anà obrint camí de manera especial a la Conferència de Berlín (1885), a la Societat de les Nacions (1926), i a les Nacions Unides (1952). Ja abans, el 1766 amb la compra d'esclaus musulmans per l'ambaixador del soldà marroquí, es considerà virtualment acabada l'esclavitud als Països Catalans i a la Península. No obstant això, persisteixen encara avui formes més o menys mitigades d'esclavitud:

56. Vegeu n. 3.

a l'Aràbia Saudita, Etiòpia, Sudan, Sahara.⁵⁷ Cal recordar principalment en aquest aspecte el magisteri de Francisco de Vitoria, qui a la Universitat Pontifícia de Salamanca (on exercí durant els anys que van de 1526 a 1545) postulà la seva renovació humanística de la teologia, aplicant-la a qüestions pràctiques, reivindicà la dignitat i igualtat de tota persona humana, al mateix temps que amb la seva visió de la comunitat universal inculcà l'obligatorietat de lleis per a tothom basades en el dret natural; per la qual cosa amb raó es considerat com el pare del dret internacional.

2) *Llibertat de l'acte i vida de fe (des de la perspectiva cristiana)*

Després de les afirmacions aportades per sant Ramon mateix sobre la llibertat que cal que acompanyi tot procés vers la fe⁵⁸ –procés que, com sabem, per la seva mateixa índole avança entre ombres–, hom pot preguntar-se si no podia esperar-se de sant Ramon de Penyafort –home expert en lleis divines i humanes i tan propens a la defensa de drets i deures humans, fonamentals i universals–, una postura més agosarada, més afí a nosaltres i a la nostra cultura i mentalitat de cristians ja entrats al segle XXI.

És clar, nogensmenys, que la bona interpretació i valoració dels autors exigeix situar-se en les que foren coordinades de l'època en què els tocà viure; i si bé es pot considerar «daurada» la seva, afavorida amb la recuperació del dret romà clàssic, en clau d'interpretació del pensament cristià i per tant amarada d'humanitat,⁵⁹ tanmateix no era sinó un replà en l'escala de la civilització que sempre camina cap a una plenitud més gran.⁶⁰

57. Cf. GEC vol VI, mot «esclavitud», degut a Núria Sales i Charles Emmanuel Dufourcq.

58. Ens remetem en especial a les cites de Gregori el Gran i el Concili IV de Toledo.

59. Pot veure's a aquest efecte el tractat del catedràtic Santiago Bueno Salinas, *Dret canònic universal i particular de Catalunya*, Marcial Pons 1999, 140-143.

60. Vegeu el context de l'ensenyament del Concili Vaticà II fa poc evocat (GS 22) que aptament podríem comparar amb els escrits del cèlebre jesuïta, Pierre Teilhard de Chardin (mort el dia 10 d'abril, Pasqua de 1955), sobretot amb la visió de tot el seu pensament que avui afortunadament s'ha pogut actualitzar i harmonitzar. Entre altres autors que ho han tractat entre nosaltres, citem el pare Eusebi COLOMER, S.I., en el seu estudi "L'obra de Teilhard i els seus intèrprets" (que forma part del llibre de

La percepció i aplicació del dret en temps del Penyafort –i de sant Tomàs–, era tributària d'uns condicionaments que sortosament nosaltres hem superat de bon tros. Amb el pas del temps, el dret –regulador de la vida dels individus, les corporacions i les institucions– s'ha anat eixamplant en la mesura que ha aprofundit en el terreny que li és més propi. Això, pel que fa al nostre tema de la salvaguarda de la dignitat humana i la llibertat per a la fe –que comprèn el mateix àmbit tutelat per la llei civil de la llibertat en matèria religiosa, tan propi dels nostres dies–, ens indueix a plantejar-nos les consideracions següents:

a) Qüestió basilar, vigent a l'època medieval (com hem vist) i reivindicada fins a temps ben recents, és que qui es creu en possessió de la vertadera religió, sols a ella ha d'atribuir els «drets», que com a tal li pertocuen: mereix adhesió, respecte, defensa, tributs que en definitiva es refereixen a Déu mateix. Ara bé, és clar que aquest plantejament porta a la concepció de l'Església «societat perfecta», paragonable i àdhuc superior a tota societat civil.

Per al qui se situa així en el marc de la religió cristiana, és evident que qualsevol altra religió –per més que pugui excel·lir en antiguitat, nombre de fidels, contingut del seu missatge..., com puguin ser, per cenyir-nos a les més pròximes, la jueva i la mahometana– no li pot merèixer més que tolerància enfront de la pròpia que reconeix com a dipositària de tota la revelació i detentora de la veritat. Pròxima a aquesta visió és l'antic axioma, d'arrel en els mateixos sants Pares, que fora de l'Església no hi ha salvació.⁶¹

b) Davant d'una qüestió tan complexa, heus ací que el Concili Vaticà II es plantejà l'ardu tema de la llibertat religiosa, partint de la

Nicolas CORTE: *La vida i el pensament de Teilhard de Chardin*, a la col·lecció Blanquerna, Edicions 62, Barcelona); i creiem especialment recomanable l'obra *Actualitat de Teilhard de Chardin*, de Manuel G. DONCEL i Josep M. ROMERO, Fundació Joan Maragall –Cristianisme i Cultura–, Barcelona, 2008, obra que acaba amb una edició (primera en la nostra llengua) dels últims escrits i reflexions de Teilhard en un esforç d'oferir una síntesi madurada del seu pensament nuclear sobre l'home i Déu. Per a captar la repercussió del pensament de Teilhard sobre els teòlegs contemporanis, tant directament (així Karl Schmitz Moormann) com indirectament a través de Karl Rahner, val la pena llegir el capítol «L'herència de Teilhard en el diàleg actual entre la teologia i les ciències», 125-151.

61. Sobre el seu significat, avui encara totalment sostenible –vegeu del Concili Vaticà II, LG 14– hi ha molt a matisar i distingir. Ho fa, crec que magistralment, el *Catecisme de l'Església Catòlica*, núm. 846.

persona humana –únic subjecte de drets i deures– davant del fenomen religiós, fent abstracció de suposats drets fora del patrimoni subjectiu de les persones. Se segueix que serà indiferent quina creença professi cadascú o que no en professi cap, perquè el dret a la llibertat religiosa radica en la dignitat de la persona humana per si mateixa. En el benentès, però, que això no l'excusa de l'obligació que en consciència té de cercar la veritat especialment en matèria de religió (cf. DH 2).

El Concili no s'abstingué de recalcar la conformitat de tal enfocament amb la doctrina de Jesucrist i els apòstols (DH 9-11), que ha esdevingut doctrina de l'Església (DH 12-14), especialment a través dels sants Pares i Doctors, i així reclamar tota la seva vigència, molt particularment en contingències històriques prou significatives com per no merèixer tota l'atenció. Aquestes han estat, a part de les contemporànies de sant Ramon amb la convivència de jueus i sarraïns, les que gairebé tres segles més tard acompanyaren l'extraordinària gesta del descobriment d'Amèrica.

c) Val la pena que ho esmentem sota l'òptica de dos prohoms dominics, com el nostre Ramon: l'un missioner ardorós, defensor aferrissat (després de la seva «conversió») dels drets dels indis a canvi d'arriscar la pròpia vida, amb anades i vingudes a les cancelleries i altes instàncies, i sojorns als camps d'esclavitud i maltractaments dels indígenes. Fou fray Bartolomé de las Casas, finalment nomenat bisbe a Chiapas (tot i que ben a contracor seu).⁶² El segon, mestre preclar, llumener eximi per la seva doctrina, quan es tractava d'inculcar exigències de la justícia i bon govern en el mateix marc històric, fou el més amunt esmentat Francisco de Vitoria, el qual sobresortí en la Universitat de Salamanca entre els anys 1526 i 1545, tingut com el forjador que posà les bases del dret internacional modern.

Una qüestió recurrent s'oferia en aquesta contingència tant a les cancelleries com a les aules: si s'havia d'imposar àdhuc per la força el baptisme als indígenes (en el supòsit que fossin capaços de rebre'l!). S'esgrimia la consideració que a part de fer-los membres de l'Església, això suposaria un títol peculiar de submissió al Rei catòlic de les Espanyes.

Davant d'aquesta problemàtica, De las Casas va escriure la seva obra sobre l'únic mètode de cridar tots els pobles a la religió veritable...

62. Vegeu «Clàssics dels Cristianisme, 73», 7-29.

Les seves afirmacions són prou clares i contundents perquè no es pugui dubtar del seu l'abast. Així quan diu com a conclusió que aquell anunciat mètode «fou instituït per la divina Providència per a tot l'orbe i per a tostemps: a saber el que persuadeix l'intel·lecte amb raons i encisa o exhorta suaument la voluntat; ja que ha de ser comú a tots els homes del món, sense fer cap mena de diferències per discriminació de sectes i errors o corrupció de costums».⁶³

Del segon autor, fray Francisco de Vitoria, recalquem que pel seu posicionament és reconegut com forjador del *ius gentium*.⁶⁴ La seva doctrina al respecte la podem consultar en la seva obra fonamental *Relecciones*, en la 2^a part, dintre de la proposició 3^a, a partir de 6, 4^a conclusió, en especial, on sosté que ni tan sols «por la autoridad del Papa, pueden dichos bárbaros ser obligados a recibir la fe de Cristo» (p. 69); tot i que –adverteix amb profunditat– en consciència hi vindrien obligats si se'ls exposés d'una manera convincent: «con el ejemplo en los exhortantes de una vida digna y cuidadosamente conforme con la ley natural»; cosa que difícilment es dona. En tot cas mai fóra lícit davant d'un refús de la fe, contestar-hi amb un atac (guerra) o l'espoliació dels béns. I cita sant Tomàs per dir que «a los fieles que nunca recibieron la fe, como los gentiles y judíos, de ningún modo puede forzárseles a recibirla. Esta tesis es común de todos los doctores, tanto los de derecho canónico como de los de derecho civil».⁶⁵

Si la doctrina ara insinuada del mestre de Vitoria ens pot semblar força homologable amb la de Penyafort (tractant-se d'infidels, no pas dels heretges, segons que hem vist), i la cita tan precisa del coetani

63. L'obra de De las Casas no es conserva completa, però el que en resta és suficient per a intuir la seva tesi de fons si no el seu contingut íntegre. S'ha publicat amb el núm. 73 de «Clàssics del Cristianisme». A més de la part històrica de l'autor, vegeu la tesi de l'obra, segons la «conclusió», a partir de p.79.

64. El papa Ratzinger l'ha citat en el seu discurs davant de l'ONU del passat dia 18 d'abril, quan indicà que l'antic *ius gentium* vindicà el principi de la «responsabilitat de protegir» com a fonament de tota actuació dels governants vers els governats, assenyalant en particular: «en temps en què s'estava desenvolupant el concepte d'Estats nacionals sobirans, el frare dominic Francisco de Vitoria, qualificat amb raó com precursor de la idea de les Nacions Unides, va descriure aquesta responsabilitat com un aspecte de la raó natural compartida per totes les Nacions, i com el resultat d'un ordre internacional que tenia com a funció regular les relacions entre els pobles».

65. Una altra cosa és, en canvi, que se'ls pot imposar que escoltin la predicació, àdhuc contra llur voluntat, en especial, fins rebatre'ls per la força, per tal que no impedeixin les conversions ni injuriïn els cristians.

Sant Tomàs n'és garant, un pas qualitatiu de progrés és el que ens ofereix el Concili Vaticà II. Aquest Concili, ultrapassant l'òptica de la religió vertadera enfront de totes les altres i de la «societat perfecta» paragonable amb la civil sobirana, pot fixar uns conceptes més en consonància amb la dignitat de tota persona humana. Així en particular assenyala:

—»la veritat no s'imposa altrament que pel pes de la mateixa veritat, la qual penetra en els esperits amb suavitat i fermesa alhora» (DH 1 & 3);

—»la persona humana té dret a la llibertat personal», la qual «consisteix en el fet que tothom ha de ser immune de coacció... de qualsevol poder humà de manera que en tema religió ningú no sigui forçat a actuar contra la seva consciència ni impedit a actuar d'acord amb ella, en privat o en públic, tant sol com agrupat amb altres, dins els límits obligats... El dret a la llibertat religiosa es basa realment en la mateixa dignitat de la persona humana... Aquest dret ha de ser talment reconegut en l'ordenament jurídic de la societat, que esdevingui dret civil» (DH 2 & 1);

—»el dret a aquesta immunitat també continua existint en aquells que no compleixen l'obligació de cercar la veritat i d'adherir-s'hi; i el seu exercici no pot ésser impedit mentre es respecti el just ordre públic» (DH & 2);

—»la protecció del dret a la llibertat religiosa pertoca, de la manera pròpia de cadascú, tant als ciutadans com als grups socials, tant als poders civils com a l'Església i a les altres comunitats religioses, d'acord amb la respectiva obligació envers el bé comú» (DH 6 & 1).

És a tots notori que d'ençà de la promulgació solemne d'aquests ensenyaments conciliaris l'Església amb el seu suprem magisteri no ha cessat d'inculcar-los i reivindicar-los, com veritats que han d'inspirar i dirigir tant la tasca missionera com l'activitat quotidiana. Ressonen les paraules tan repetides pels darrers Papes: «la fe es proposa, no s'imposa».

d) D'altra banda, la llibertat religiosa forma part de la més ampla llibertat de pensament, de ciència i d'investigació en aquest camp, que encamina a destriar bé allò revelat —que forma part del «dipòsit de la fe», com li plagué recordar al beat Joan XXIII en el discurs inaugural del Concili— i allò altre que pot ser discutible o susceptible de reformular-se millor. Aquí val aquella màxima tan divulgada de sant Agustí: «in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas».

Ara bé, és prou evident i constatable que com més hom restringeix l'àmbit d'allò opinable, digne d'un aprofundiment i una expressió més grans, i ho estèn a qualsevol àmbit de pensament, es corre el risc d'intentar absolutitzar i sacralitzar allò deixat a la lliure discussió dels homes, per integrar-ho en una cosmovisió estanca religiosa, amb el perill d'incidir en el fonamentalisme, capaç de fixar una postura d'imposició, intransigència i desqualificació de qualsevol altra opció.

Aprofundint en aquest camp, el Concili Vaticà II ens forní d'un antídoto contra aquest perill en reivindicar la justa autonomia de les realitats temporals entesa com que «les coses creades i les mateixes societats posseeixen lleis i valors propis», de manera que «totes les coses són dotades de la pròpia fermesa, veritat, bondat, de les pròpies lleis i ordre que l'home ha de respectar, reconeixent els mètodes propis de cada ciència...». Això evidentment no contradiu que les coses temporals, com a creades, depenen de Déu, i qui el reconeix les usa en referència a Ell mateix (GS 36).

3) La figura de Ramon de Penyafort immersida en la problemàtica del seu temps

Voldríem acabar amb un intent de perfilar, després de tot el que hem anat exposant, quina personalitat emergeix en la figura de sant Ramon de Penyafort. ¿Fou primer un acèrrim defensor de les essències o un home pròxim i comprensiu de les limitacions dels seus semblants? ¿Ajust, exigent i bel·lador com un nou baptista davant dels desgavells del seu temps o més aviat profeta que intenta no apagar el ble que fumeja? Fins a quin punt el servei a l'Església en la salvaguarda de la disciplina i de la fe frenà els seus impulsos personals proclius a una suavitat i una moderació més intenses?

En primer lloc, és clar que sant Ramon està convençut i ensenya que la fe no s'entén més que com una opció essencialment lliure, quelcom que no es pot imposar coactivament. En aquest sentit s'empara en la tradició més antiga i genuïna de l'Església (hem vist que cita Gregori el Gran, com també altres sants Pares: Jeroni, Orígenes, etc.), tradició que, malgrat dissonàncies que conjunturalment s'hagin pogut donar, travessa tota la seva història –n'acabem de veure uns trets paradigmàtics en Bartolomé de las Casas i Francisco de Vitoria– i és tothora urgida i presentada com única escaient, actual i

insubstituïble. Encaixa amb el que anem dient la característica de l'esperit missioner, que hem constatat en sant Ramon de Penyafort: la imprescindible llibertat per a accedir a la fe, la gràcia d'invitar-hi «amb afalacs» (que interpretem com motivacions perquè hom percebi com a avantatjoses i racionals, lluny per tant d'interessos malsans o egoïstes) i «suavitat» (llenguatge semblant al que emprarà De las Casas prop de tres segles més tard), i en un marc que ens mantingui oberts als altres, és a dir, en diàleg interconfessional i apreciació de les llavors de veritat, pouades de l'estudi d'autors pagans (aquí trobem un enllaç entre les intuïcions de Ramon de Penyafort i Ramon Llull, segons que ja hem notat).

Però Ramon de Penyafort no fou un teòric ni tampoc un pràctic d'experiència personal i directa en l'específica causa de les missions. Hem de reconèixer que la seva tasca fou bon punt més complicada: perquè fou en tant que jurista i home de cùria que, dedicant-se per vocació a la propagació de la fe, hi transvasà una sensibilitat humana i apostòlica difícil de trobar en la mera obediència als cànons.

Així no és d'estranyar, ans bé ha de considerar-se justa i equitativa l'opinió que n'expressen els tres autors que majorment hem anat citant al llarg d'aquest treball, els quals coneixen prou bé no sols les facetes personals del sant, sinó també el context en què li tocà de viure. Val la pena que, per acabar, reportem concisament llur testimoni.

A part dels elogis i admiració pel sant que expressa el seu biògraf clàssic Ferran Valls i Taberner, segons que hem pogut anar comprovant, plau esmentar que dedica els seus dos últims capítols a «La mort i la glorificació de sant Ramon» (cap.17, 217-220) i «El valor i la significació doctrinal de l'ideari de sant Ramon de Penyafort» (cap.18, 221-236). D'altra banda, ja en el prefaci de la seva biografia havia escrit: «el caràcter d'aquest sant, el seu temperament organitzatiu, el seu esperit metòdic, el seu sentit de ponderació i de justícia i el seu exemple apostòlic es manifesten en els seus actes i els seus escrits d'una manera tan notòria i persistent que donen a la seva vida i a la seva personalitat un to d'unitat i de coherència, una nota de correlació constant entre la ideologia i l'actuació, una expressió de conseqüència i de perseverança en la pràctica de les concepcions pròpies».⁶⁶

El pare Llorenç Galmés, O.P., per la seva part escriu: «Ramon

66. Vegeu obra citada, 73.

visqué molt el conflicte de la societat cristiana del seu temps amb els heretges i hi esmerçà molt de treball, cosa que ha deixat reflectida en nombrosos escrits. Sota l'escorça d'un estil lacònic, fred o aparentment mancat d'emoció, gairebé lapidari, amaga un sentit humà que no passa desapercebut a l'investigador dels fets». I continua dient: «Sant Ramon es mou en una dialèctica en què s'harmonitzen el més pur sentit cristià i respecte a les lleis de l'Església amb els postulats de la persona humana sobre la qual han de recaure unes vegades premis que ennobleixen, i altres vegades, intervencions dures que fan pensar» Ell, però, d'acord amb l'esperit de sant Domènec, serví l'Església amb fidelitat i no donà peu a excessos que es produïren després d'ell.⁶⁷

Finalment, el pare Miquel Batllori, S.I., presentant la figura de sant Ramon de Penyaforç en el context de la història politicoreligiosa de Catalunya-Aragó,⁶⁸ no s'està de dir que «s'equivocaria el qui intentés deduir l'actitud personal de Penyaforç, davant els heretges del seu temps, de les seves obres purament doctrinals», i invita a confrontar el que aquí diu, tal volta amb un to «a voltes excessivament jurídicista, amb la seva pràctica, sempre matisada, sempre desitjosa de salvar la bona fe dels altres, sobretot de les persones senzilles, que podien aparèixer inclinades, sense malícia ni responsabilitat, vers els nous corrents heretodoxos». Això resulta més clar fixant-nos en les orientacions i pautes de tractament envers els heretges a la Tarracònese, que tramet des de Roma el 30 d'abril de 1235.⁶⁹ I continua dient el pare Batllori que «la mateixa actitud comprensiva transparenten les instruccions que el 1234 Penyaforç havia enviat⁷⁰ al prior dels dominics i al ministre dels franciscans de Tunis sobre les excomunionen en què podien incórrer els arroms o esclaus cristians i els marxants espanyols i italians que comerciaven i vivien amb islamites, comprensió molt humana i subtil, com notà Josep Maria Font i Rius en el seu bell article *Ramón de Penyaforç: influencia del santo en la sociedad de su tiempo*.

Finalment, creiem que ha valgut la pena evocar, ni que fos de

67. Vegeu «Clàssics del Cristianisme, 75», "Introducció", 33-35. I en la corresponent nota 20 ho avala amb la citació d'autors destacats.

68. Vegeu *A través de la història i la cultura*, 49-50.

69. És el Doc. IV publicat a l'obra esmentada, «Clàssics del Cristianisme, 75», 142-145.

70. A propòsit dels dubtes sotmesos al papa Gregori IX, segons que hem explicat en el segon dels Documents analitzats del nostre autor.

passada, en el context de la vida i activitat de Penyafort, la figura emblemàtica del Beat Ramon Llull, a qui es deu la dedicació de tota la seva persona a la missió de predicar la fe cristiana –missió essencial i indefugible de l'Església, com no es cansava de dir i escriure–; en la qual cosa trobà plena sintonia i animació per part del cèlebre dominic del convent de Santa Caterina de Barcelona; amb qui coincidí àdhuc en els mètodes (escoles de llengües, formació espiritual intensa, contemplació, respecte mutu i proximitat en el tracte), si bé fou únicament el Llull qui es llançà directament a la gran aventura de propagar la fe, sense estalviar-se el risc de la pròpia vida. Ja hem fet notar que en això que –juntament amb l'enorme producció literària i el foment de la llengua catalana, com una de les més difoses del seu temps– l'ha fet una de les celebritats més eminentes, hi tingué versemblantment molt a veure la trobada amb el sant dominic a Barcelona, abans d'emprendre la seva formidable empresa.

Certament la personalitat de Ramon de Penyafort és rica, oberta, incapaç de circumscriure's en un article. Aquí ens hem fixat en la vessant missionera i de compromís de cara al diàleg amb els qui professen diferent Credo, en la forma com això resultava comprensible i acceptable al seu temps.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

Carta de sant Ramon al mestre general de l'Orde a propòsit del fruit de les missions al nord d'Àfrica i regnes musulmans d'Espanya

Edit. FRATIS GERARDI DE FRACHETO, O.P., *Vitae frarum ordinis Praedicatorum, necnon Chronica ordinis ab anno MCCIII usque ad MCCLIV ad fidem codicum manuscriptorum accurate recognovit, notis breviter illustravit Fr. Benedictus Reichert* (Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum Historica) (volumen unicum), Lovaina, 1896. pp. 309-310

El mateix text traduït al català es troba a «Clàssics del Cristianisme, 75», pp. 161-162

Barcelona 1260?

Magistro Ordinis, frater Raymundus de Pennaforti, salutem. Fructus qui fit per ministerium ordinis fratrum in Africa: Primo inter Milites christianos commorantes ibidem, quorum est non modica multitudo, qui esuriunt verbum Dei. Secundo inter Aramos, qui sunt christiani, sed sarracenorum servi, nec intelligunt nisi linguam arabicam et desiderio magno desiderant fratres, ut instruuntur et confirmentur ab ipsis. Tertio in apostatis, qui per diligentiam fratrum revocantur ad fidem, et nonnulli christiani ad apostatandum parati, sive propter nimiam paupertatem sive propter sarracenorum seductionem, per sollicitudine fratrum retinentur et conservantur in fide. Quarto quia tam sarraceni quam etiam multi christiani seducti ab eis, qui credebant omnes christianos esse idolatras propter imagines, quas in ecclesia venerantur, sunt per gratiam Dei per doctrinam fratrum ab errare huiusmodi revocati. Quintus fructus est circa christianos captivos, qui instruuntur et confirmantur a fratribus et frequenter liberantur omnino. Sextus fructus est inter sarracenos, apud quos et maxime potentiores et nobiliores, et etiam apud ipsum Miramulinum sive regem Tunisi, tantam contulit eis Dei gratiam et favorem, ultra quam ad presens expediat scribere, quod ianua videtur aperta quasi ad inestimabilem fructum, dum tamen messorum non desinunt; et etiam iam multi ex ipsis, maxime apud Murtiam, tam in occulto quam in manifesto sunt conversi ad fidem.

2

*Respostes als dubtes formulats sobre la comunicació dels cristians amb els sarraïns*⁷¹

X. OCHOA I A. ALONSO, *S. Raimundus de Pennafort*, dins la col·lecció «Universa Bibliotheca Iuris», curante Instituto Iuridico Claretiano, Roma, 1978, vol. I, tom C, *Responsiones ab dubitabilia circa communicationem christianorum cum saracenis*, col. 1023-1036, i núm. marginals que van de l'1 al 40.

El mateix text traduït al català es troba a «Clàssics del Cristianisme, 75», corresponent al doc. 2, pp. 133-139.

[SUMMARIUM: 1. Utrum sint excommunicati vendentes arma et præstantes auxilium sarracenis.-2. Quid in casu contineantur sub nomine armorum.-3. Item, sub nomine auxilii.-4. Utrum sint excommunicati christiani mercatores, qui portant victualia sarracenis.-5. Item, portantes arma ob propriam defensionem et postea occasionaliter eadem vendentes sarracenis.-6. Item, vendentes christianos sarracenis.-7. Item, furentes iudæos vel sarracenos et eosdem vendentes sub falso nomine christianorum.-8. Item, christiani qui, conversantes cum sarracenis, obligant, necessitate compulsi, aliquos de familia.-9. An liceat christianis captivis baptizare furtive infantulos sarracenorum.-10. An liceat communicare et præstare auxilium christianis qui postmodum fiunt sarraceni.-11. Item, alteri coniugum qui labitur in hæresim.-12. Qualiter procedendum cum fratribus spiritualibus matrimonio copulatis ante adventum Fratrum O.P. vel O.F.M. in regno Tunicii.-13. Item, cum illis arronibus qui facile vovent et iurant, et deinde auctoritate propria infringunt vota et iuramenta.-14. Item, cum iis qui accommodant denarios vel alias res ad fortunam maris.-15. Item, cum cruce signatis, qui propter infirmitatem, paupertatem vel timorem sarracenorum vorum implere non possunt.-16. Utrum liceat Pratribus aliquando celebrare Missam ante auroram.-17. Item, cum post hesternam comestionem usque ad horam celebrationis non dormierunt.-18. Item, cum vestimentis non benedictis.-19. Item, consecrare chrisma et oleum infirmorum.-20. Item, absolvere excommunicatos qui ad Sedem Apostolicam commode accedere non possunt.-21. Utrum teneantur restituere qui furantur decimas sarracenorum.-22. Item, de usuris cum eisdem contractis.-23. Utrum portantes ferrum de una terra sarracenorum

71. P Incipiunt casus Fratris Raymundi; O Incipit quædam declaratio; E Quædam consultationes domini Papæ et earundem responsiones; A Incipiunt novæ decretales a magistro Remundo, pænitentiario Papæ editæ.

in aliam, sint excommunicati.-24. Item, illi qui apportant sarracenos cum armis suis.-25. Item, illi qui apportant ligna parvicula.-26. Item, stuppam, canapum et similia.-27. Item, cultellos parvissimos et clavos minutissimos.-28. Item, qui capiunt clericos latrones verberando eos; cum prælati non sint.-29. Item, qui permutant cultellum cum arcu vel aliud simile.-30. Quando absolvendi inveniuntur in necessitatis articulo.-32. Quid faciendum de clericis negotiatoribus cum scandalo.-33. Quid faciendum cum illis qui apportant prohibita ignorantes esse prohibita.-34. Item cum illis qui apportant prohibita, sed, quam cito sciunt illa esse prohibita, nolunt ea vendere sarracenis.-35. Item, cum illis qui vendiderunt partem, et alia pars superest ad vendendum.-36. Item, cum illis qui petunt absolutionem causa maris.-37. Item, cum illis qui vendunt prohibita sarracenis, ignorantes poenam excommunicationis, et quam cito sciunt, recuperant res venditas.-39. Utrum excommunicati vitandi sint ante denuntiationem.-40. Utrum sint excommunicati qui, compulsi necessitate vivendi vel debita solvendi, præstant auxilium vel cooperationem sarracenis, sola ratione mercedis materialis.]

Dilectis in Christo⁷² Priori de Ordine Prædicatorum⁷³ et⁷⁴ Ministro de Ordine⁷⁵ Fratrum Minorum⁷⁶ in regno Tunicii⁷⁷ commorantibus⁷⁸ Frater Raymundus, domini Papæ pænitentiarius, salutem in Domino⁷⁹.

Postulatis⁸⁰ per Sedem Apostolicam edoceri quid in subsequentibus tenere articulis debeatis. Perlectis itaque coram Domino Papa subscriptis articulis, responsiones ipsius,⁸¹ quas deliberatione habita edidit cuilibet articulo, duxi de speciali mandato suo⁸² fideliter subnectendas,⁸³ ut in foro⁸⁴ pænitentiali, iuxta tenorem ipsarum, intrepide⁸⁵ iudicetis.

1.- Cum ex constitutione domini⁸⁶ Innocentii, sint excommunicati qui

72. VEA *add.* N.

73. E prædicantium.

74. VEA *add.* N.

75. EA *om.* de Ordine.

76. F *om.* Dilectis - Minorum.

77. F in regno Tunicii *subst.* apud Tunicum.

78. E commorantium.

79. E *om.* in Domino.

80. P Postulatis.

81. E responsiones istius *subst.* responsione illius.

82. VEA *sic.*

83. VA subnotandas.

84. E forma.

85. O indubitanter.

86. VEA *add.* Papæ.

vendunt naves⁸⁷ vel deferunt arma, vel ferrum,⁸⁸ vel impendunt aliquod auxilium⁸⁹ sarracenis, quid est quod⁹⁰ ianuenses vendunt naves, et maxime veteres, sarracenis,⁹¹ dicentes hoc non fuisse sibi prohibitum a praelatis suis.

Respondemus: qui deferunt naves⁹² vel lignamina⁹³ galearum, arma vel ferrum sunt excommunicati, quocumque tempore hoc faciant, et hoc per utrumque Concilium.

Qui⁹⁴ vero alia deferunt in dispendium Terræ Sanctæ, sunt excommunicati per ultimum⁹⁵ Concilium; vel si⁹⁶ ad impugnandum christianos, sunt excommunicati per primum Lateranense Concilium.⁹⁷

2. Similiter hispani dant vel vendunt calcaria,⁹⁸ frena, et sellas, de quibus dubitamus utrum sint arma computanda.

Respondemus: si⁹⁹ tempore guerræ hoc faciunt, excommunicati sunt.

3. Item, si¹⁰⁰ sub¹⁰¹ nomine auxilii continentur victualia ut dicitur, quod est¹⁰² quod¹⁰³ hispani vendunt arietes et oves et huiusmodi, et pisani et ianuenses¹⁰⁴ vinum, frumentum, legumina, castaneas, avellanas¹⁰⁵ et huiusmodi,¹⁰⁶ sarracenis, dicentes talia non esse prohibita sibi¹⁰⁷ a praelatis suis,¹⁰⁸ et ideo in dubitationem inducimur utrum prædicti omnes¹⁰⁹ sint excommunicati.

87. A *add.* et maxime veteres.

88. P *om.* vel ferrum; F vel ferunt.

89. A *add.* et quodcumque laneum.

90. V quid est quod *subst.* quicumque; O quidam; E quandoque.

91. A *om.* quid est - sarracenis.

92. F *om.* naves.

93. A ligamina.

94. E Quia.

95. A utrumque.

96. A *om.* si.

97. A *om.* Concilium; F *om.* Quia vero alia -- Lateranense Concilium.

98. A calciamenta.

99. E *add.* in.

100. VEA *om.*

101. F *om.*

102. VEF quod est *subst.* quidem.

103. E per; F *om.*

104. O pavenses.

105. A *om.* castaneas, avellanas.

106. O *om.* el huiusmodi.

107. VEA F eis.

108. *om.* suis.

109. F prædicti omnes *subst.* tales.

Respondemus: sunt utique tempore guerræ huiusmodi¹¹⁰ vendentes sarracenis qui pugnant¹¹¹ cum¹¹² christianis,¹¹³ et hoc per primum Lateranense¹¹⁴ Concilium.

4. Item, quidam christiani mercatores onerant naves suas¹¹⁵ annona et aliis victualibus in quibusdam partibus sarracenorum ubi est fertilitas, et portant in alias partes sarracenorum¹¹⁶ facientium guerram¹¹⁷ christianis. Qui, inquam,¹¹⁸ sarraceni fuissent forsitan¹¹⁹ destructi, tum ex caristia tum¹²⁰ ex guerra, nisi per huiusmodi¹²¹ mercatores¹²² eis fuisset subventum in victualibus.¹²³ Cum igitur huiusmodi deportatio victualium maximum sit auxilium sarracenis, sive sit guerra sive non, quærimus utrum¹²⁴ tales sint excommunicati.

Respondemus: sunt utique, secundum proximam responcionem.¹²⁵

5. Item, utrum sit excommunicatus qui portat arma, gladium videlicet, lanceam vel cultellum vel huiusmodi in terram sarracenorum, non cum proposito vendendi, sed ad sui defensionem, et postmodum, occasione pecuniæ,¹²⁶ vendit eadem sarracenis.

Respondemus: sunt excommunicati.¹²⁷

6. Item, utrum sint excommunicati qui vendunt christianos sarracenis, maxime cum tales, postquam venduntur, a sarracenis¹²⁸ compelluntur fieri¹²⁹ sarraceni pro maiori parte.

Respondemus: non sunt excommunicati, sed mortaliter peccant.

110. VEA hoc; F vel; P *add.* venditores vel.

111. P impugnant sarracenis qui pugnant.

112. P *om.*

113. A *om.* sarracenis qui - christianis.

114. VP lateranensem; EF lateranum.

115. A *om.*

116. V *om.* ubi est-sarracenorum.

117. A iniurias.

118. AF umquam.

119. O *om.*

120. P tum ex caristia tum *subst.* cum esset caristiam cum est; O cum esset caristia cum.

121. P hos.

122. O mercationes.

123. A eis fuisset subventum in victualibus *subst.* subventum in victualibus fuissent relevati; E *om.* eis.

124. P *add.* isti.

125. A rationem.

126. F occasione pecuniæ *subst.* causa penuriæ.

127. A Excommunicatus est.

128. A *om.* postquam venduntur a sarracenis.

129. A esse.

7. Item, quidam furantur iudæos vel sarracenos, et maxime feminas, et ducentes eas in terram sarracenorum, per coactionem vel alias,¹³⁰ faciunt¹³¹ eas¹³² profiteri coram sarracenis, quod sint christiani sive christianæ, et¹³³ sub nomine christiano vendunt eos vel eas sarracenis. Quærimus utrum tales sint excommunicati propter iniuriam quam faciunt nomini christiano in huiusmodi venditione.¹³⁴

*Respondemus:*¹³⁵ non sunt excommunicati, sed mortaliter peccant.

8. Item, utrum sint excommunicati milites christiani vel alii, qui conversantes¹³⁶ cum¹³⁷ sarracenis,¹³⁸ obligant vel impignorant¹³⁹ viros vel feminas de familiis suis sarracenis,¹⁴⁰ necessitate compulsi, et¹⁴¹ maxime qui eos obligant nec credunt se posse sufficere ad redemptionem eorum. Contingit autem multoties, quod taliter obligati, et maxime pueri vel puellæ,¹⁴² fiunt postmodum¹⁴³ sarraceni, et si¹⁴⁴ postea repetuntur non redduntur.

Respondemus: similiter.¹⁴⁵

9. Item, quidam captivi christiani sive christianæ conversantur cum sarracenis habentibus infantulos.¹⁴⁶ Quærimus utrum possimus talibus christianis sane¹⁴⁷ consulere ut baptizent furtive eos infantulos,¹⁴⁸ sine¹⁴⁹ voluntate et conscientia parentum, sub spe quod si¹⁵⁰ taliter baptizati decedant antequam attingant¹⁵¹ annos discretionis salvabuntur, licet præsumatur

130. F per coactionem vel alias *subst.* per communicationem vel alias; E *om.* per coactionem; A *om.* vel alias.

131. F *om.*

132. F *om.*; EA eos.

133. OF *add.* sic

134. A *om.* in huiusmodi venditione.

135. O *add.* quod.

136. VEA conversantur.

137. A *add.* christianis et.

138. F *om.* conversantes cum sarracenis.

139. A *om.* vel impignorant.

140. F *add.* cum quibus conversantur.

141. O *om.*

142. A *om.* maxime pueri vel puellæ.

143. A *om.*; E postea.

144. A cum.

145. F *add.* ut supra.

146. E infantulos *subst.* eos in famulos.

147. V sanis; A *om.* christianis sane.

148. E eorum infantulos; FA *om.* eos infantulos.

149. P *add.* consensu.

150. EA *om.*

151. F veniant; AVF *add.* ad.

de talibus¹⁵² baptizatis, quod cum¹⁵³ annos discretionis attingerint, displicebit eis fuisse baptizatos,¹⁵⁴ si eis constiterit de baptismo suscepto.¹⁵⁵

Respondemus: baptizentur¹⁵⁶ tales.

10. Item, sunt quidam qui fuerunt christiani et postmodum facti sunt sarraceni; alii in minori ætate,¹⁵⁷ alii iam¹⁵⁸ adulti: alii¹⁵⁹ ex ipsis¹⁶⁰ sunt liberi, alii¹⁶¹ captivi.¹⁶² Cum omnes¹⁶³ errent contra articulos¹⁶⁴ fidei negantes Christum esse Deum et Dei Filium,¹⁶⁵ negantes etiam Incarnationem eius et Passionem,¹⁶⁶ quærimus si cum talibus possint communicare¹⁶⁷ patres vel matres eorum, vel huiusmodi coniunctæ personæ vel quilibet alius indifferenter, et cum illis maxime quia¹⁶⁸ facti sunt sarraceni ignorantes articulos fidei, vel quia fuerunt ab¹⁶⁹ infantia captivi¹⁷⁰ vel alias quacumque negligentia mediante cum prædictæ personæ vix videantur nobis quod¹⁷¹ possit abstinere commode¹⁷² a communione prædictorum, tum propter carnalitatem qua eos diligunt utpote filios suos,¹⁷³ tum quia recipiunt ab eis victualia.

Respondemus: possunt eis communicare¹⁷⁴ causa correctionis vel necessitatis,¹⁷⁵ et recipere ab eis victualia in necessitate,¹⁷⁶ et maxime¹⁷⁷ parentes¹⁷⁸ vel aliæ coniunctæ personæ.

152. PO *add.* vel de taliter.

153. VF *add.* ad.

154. V *add.* scilicet.

155. F *om.*

156. VA baptizentur *subst.* baptizati habentur.

157. A minori ætate *subst.* minoritate.

158. E *om.*

159. A *add.* iam.

160. V *add.* facti.

161. E sunt.

162. A *om.* alii captivi.

163. A *om.*; V *add.* tales.

164. AVEF in articulis.

165. V Christum esse Deum et Dei Filium *subst.* esse Deum et Christum Dei Filium; A esse Deum et Deum esse Filium.

166. F *om.* negantes etiam Incarnationem eius et Passionem; V *om.* etiam; A *subst.* et Incarnationem eius et Passionem.

167. A cohabitare.

168. P qui.

169. F in.

170. VE captivati.

171. A *om.* videantur nobis quod.

172. F commodum; A domo.

173. A *om.*

174. A cohabitare.

175. F caritate.

11. Item, si alter coniugum labatur in hæresim, utrum possit communicare vel cohabitare ei alter qui remanet in fide.

Respondemus: potest, si vult,¹⁷⁹ dummodo sine contumelia Creatoris,¹⁸⁰ et si non pertrahat¹⁸¹ eum¹⁸² ad mortale peccatum.¹⁸³ Sed tutius est ut, auctoritate¹⁸⁴ Ecclesiæ, a tali cohabitatione recedat.

12. Item, quærimus qualiter¹⁸⁵ procedemus cum fratribus spiritualibus¹⁸⁶ matrimonio copulatis ante adventum nostrum in regno¹⁸⁷ de Tunici.¹⁸⁸ Timemus enim ex separatione talium, vel magnum scandalum vel apostasiæ periculum secutorum, in quod ipsi¹⁸⁹ facile dilabuntur, maxime cum¹⁹⁰ clerici sub quorum cura erant tunc¹⁹¹ cum contraherent, super hoc ab ipsis¹⁹² consulti, contractum huiusmodi non¹⁹³ dissuaderent nec interdicerent,¹⁹⁴ immo potius auctoritatem¹⁹⁵ contractui¹⁹⁶ præberent inter tales in facie Ecclesiæ matrimonium¹⁹⁷ sollemniter celebrando.¹⁹⁸

Respondemus: si potest fieri absque scandalo vel periculo apostasiæ, separentur tales: alioquin secreto¹⁹⁹ in foro pænitentiali,²⁰⁰ dispensetur cum contractis, et districte ac publice inhibeat²⁰¹ ne de cetero similia fiant.²⁰²

176. P et recipere ab eis victualia in necessitate *subst.* vel in communicate; O *add.* vel communicate; F *om.* victualia; A *om.* in necessitate.

177. F *om.*; P *add.* inter.

178. F parentes *subst.* pater et mater.

179. A *om.* si vult.

180. A *add.* sit.

181. P contrahat; O protrahat.

182. AVEF *om.*

183. AVEF *om.*

184. A occasione.

185. A quomodo.

186. A *add.* in.

187. OA regnum.

188. V de Tunis; O Tunicii; A de Cuniis.

189. in quod ipsi *subst.* ita quod; E etiam quod ipsi; A quia.

190. V *om.*

191. E *om.*

192. VEA episcopis.

193. A ut.

194. A introducerent.

195. P *add.* contractam vel.

196. O certam.

197. A matrimonium *subst.* nullam prohibitionem.

198. E celebrato.

199. PA *om.*; O in secreto.

200. P *add.* in secreto.

201. V iubeat.

202. F *om.*, Item quærimus qualiter - similia fiant.

13. Item, arrones,²⁰³ quorum curam gerimus, sunt multum²⁰⁴ proni et faciles ad vovendum et iurandum quædam licita,²⁰⁵ puta non bibere vinum²⁰⁶ et huiusmodi, quæ postmodum, sine magna difficultate non possunt observare: immo ipsi²⁰⁷ auctoritate²⁰⁸ propria infringunt vota et iuramenta sua, etiam²⁰⁹ si nos non dispensemus cum eis. Unde indigeremus, si fieri posset, ut possemus cum talibus aliquatenus dispensare.

Respondemus: dispensetur cum talibus per commutationem poenæ et inhibeatur²¹⁰ ne sint proni ad vota similia emittenda.²¹¹

14. Item, qualiter procedemus cum hiis qui accommodant denarios vel alias res ad fortunam maris; et utrum huiusmodi²¹² sit usura,²¹³ cum plus accipiant quam dent.²¹⁴

Respondemus: procedatur scundum novam decretalem *Naviganti*.²¹⁵

15. Item, de dispensatione cum hiis qui, post crucis signationem, venerunt in terram sarracenorum et postmodum, multis de causis impediti, utpote quia²¹⁶ duxerunt uxores sub²¹⁷ tacito quod essent cruce signati, vel quia non audent recedere propter metum sarracenorum.

Respondemus: iniungatur alia pænitentia cruce signatis, qui propter infirmitatem, paupertatem vel timorem sarracenorum votum implere non possunt; alii gravibus accupationibus detenti, non implicent se aliis, sed illis expeditis prosequantur votum.

16. Item, utrum liceat nobis celebrare Missam ante auroram propter timorem in quo²¹⁸ sunt isti quorum curam gerimus, et maxime in diebus

203. V barones; PO atrones; F arronii,

204. POE multi.

205. V illicita.

206. E *add.* et similia.

207. A *om.*

208. V *add.* sua.

209. F *om.*

210. V ut possemus - inhibeatur *subst.* ut possemus cum talibus per commutationem poenæ dispensare. *Respondemus:* potest dispensari cum eis de licentia Papæ vel Episcopi dioecesani, et inhibeatur; E ut possemus cum talibus aliquatenus dispensare. *Respondemus:* dispensetur cum talibus per commutationem poenæ, et inhibeatur.

211. F admittenda.

212. Et utrum huiusmodi *subst.* utrum et hoc; F *om.* huiusmodi.

213. F sint usurarii.

214. P debeant.

215. X. 5. 19.19.

216. A qui.

217. PO ibi.

218. P in quo *subst.* iniquorum; O in quorum partibus.

paschalibus, in quibus nec aliter nobis commode²¹⁹ sufficeret tempus ad celebrandum divina et ad²²⁰ populum communicandum.

Respondemus: potest aliquando²²¹ fieri propter metum²²² sarracenorum; alias non, nisi in nocte Nativitatis.²²³

17. Item, utrum liceat celebrare illi qui post hesternam comestionem usque²²⁴ ad horam celebrationis non dormivit, vel quia non potuit, vel²²⁵ propter occupationes licitas.

Respondemus: potest utique; si celebraturus credat cibum iam digestum.²²⁶

18. Item, utrum liceat celebrare cum vestimentis²²⁷ et maxime²²⁸ corporalibus non benedictis, causa necessitatis.

Respondemus: non licet.²²⁹

19. Item, utrum liceat nobis²³⁰ consecrare chrisma et oleum infirmorum et cathecumenorum cum uno socio tantum²³¹ vel duobus, cum plures habere non potuerimus.

Respondemus: licet Episcopo.

20. Item, cum ex indulgentia domini Honorii, nobis²³² liceat excommunicatos illos absolvere, qui ad Sedem Apostolicam commode non possunt accedere causa absolutionis, quærimus quid notare velit illud «commode»,²³³ et utrum possimus excommunicatos illos²³⁴ absolvere qui non²³⁵ tenentur ire ad curiam, prius præstito iuramento quod quam citius²³⁶ poterunt mandatum²³⁷ ecclesiasticum adimplebunt in suorum præsentia prælatorum, et utrum teneat absolutio illorum, quam bona conscientia

219. A commodum.

220. A propter;

221. V illud; A om.

222. AVEF timorem.

223. A add. Domini.

224. A om.

225. A add. quia

226. F om. Item de dispensatione cum - cibum iam digestum.

227. V add. non consecratis; PO om. cum vestimentis.

228. A add. cum.

229. V Respondemus: non licet *subst.* Respondemus, non; A Respondeo quod non.

230. A om.

231. V om.

232. E non.

233. A incommodum; VEA incommode.

234. E om.

235. V om.

236. O quam citius *subst.* quam prius; A quantocius.

237. PO om.

hucusque²³⁸ fecimus circa²³⁹ huiusmodi; sin autem quid nos²⁴⁰ oporteat facere.

Respondemus: intellegitur non posse accedere commode,²⁴¹ ubi iustum impedimentum est,²⁴² puta infirmitatis, senectutis,²⁴³ multæ paupertatis et similia, quæ melius dispensantis providentia, quam verbi expressione, possunt comprehendere.

Illos autem qui non tenentur ire ad curiam, sed a suis prælatis possunt²⁴⁴ absolvi, potestis absolvere, quia dominus Papa concedit hoc vobis,²⁴⁵ dum tamen²⁴⁶ sint commorantes.

Absolutio quoque facta a vobis hucusque de talibus, vel ab illis²⁴⁷ fratribus, qui fuerunt in regno marochitano,²⁴⁸ non tenet nisi fuissent subiecti vestri²⁴⁹ vel²⁵⁰ ipsorum, aut vobis vel eis fuisset indultum; unde taliter absoluti²⁵¹ remittantur ad suos prælatos, vel ad illos²⁵² quibus absolvendi tales fuerit indulta potestas.²⁵³

21. Item, de his qui furantur decimas sarracenis²⁵⁴ utrum eisdem teneantur restituere.²⁵⁵

Respondemus: tenentur restituere.²⁵⁶

22. Similiter utrum teneantur²⁵⁷ de usuris contractis²⁵⁸ restituere sibi.²⁵⁹

Respondemus: restituere eis²⁶⁰ tenentur.

238. P usque huc.

239. A contra.

240. E *om.*

241. V commodum.

242. P *om.*; A sit.

243. P *om.*

244. E *om.* possunt comprehendere - possunt.

245. A *om.* quia dominus Papa concedit hoc vobis.

246. A dum tamen *subst.* dummodo vobiscum.

247. A ab illis *subst.* a.

248. V maioricano; O marrochitano; E maiori bono; A maiorichano.

249. O nostri; E nobis.

250. VA *om.* vestri vel.

251. P *om.*

253. V *om.*

253. F *om.* Item, cum ex indulgentia - indulta potestas.

254. A sarracenorum.

255. A reddere.

256. V *om.* Respondemus: tenentur restituere; FA *om.* restituere.

257. A similiter utrum teneantur *subst.* Item.

258. O certis.

259. F restituere sibi *subst.* eis; A si teneantur restituere; O *om.* sibi.

260. FA *om.* Restituere sibi.

23. Item, super quibusdam aliis²⁶¹ articulis similiter²⁶² dubitamus. Primo, utrum²⁶³ portantes ferrum de una²⁶⁴ terra sarracenorum in aliam²⁶⁵ sint²⁶⁶ excommunicati.

Respondemus: non, nisi fiat in dispendium Terræ Sanctæ, vel alias contra christianos.²⁶⁷

24. Item, et illi qui apportant sarracenos²⁶⁸ cum armis suis.

Respondemus ut supra.

25. Item, quidam apportant²⁶⁹ ligna parvicula. Dubitamus utrum de huiusmodi²⁷⁰ lignaminibus intellegatur canon.²⁷¹

Respondemus: si ad²⁷² naves vel ad machinas²⁷³ ad impugnandum christianos vel dispendium Terræ Sanctæ,²⁷⁴ sunt excommunicati.

26. Item, sunt²⁷⁵ qui apportant stuppam,²⁷⁶ canapum et picem, et funes et similia.

Respondemus ut supra, proximo.²⁷⁷

27. Item, cultellos²⁷⁸ parvissimos et clavos minutissimos,²⁷⁹ et isti qui²⁸⁰ vendunt vel dant, utrum sint excommunicati.

*Respondemus*²⁸¹ ut supra.²⁸²

28. Item, sunt aliqui qui²⁸³ capiunt clericos latrones verberando eos,²⁸⁴

261. A *om.*

262. F articulis similiter *subst.* capitulis et articulis; A *om.* similiter.

263. E an.; VA *om.*

264. F *om.*

265. F *add.* terram eorundem.

266. VA si sunt.

267. A alias contra christianos *subst.* alias christianis.

268. E sarracenis; A sarracenis opem.

269. O portant; F *præm.* qui.

270. P hiis.

271. E *om.* de huiusmodi - canon.

272. F et; AVE *om.*

273. F *om.*

274. F *add.* apportant.

275. EF *add.* quidam; A *om.*

276. E *add.* vel; FA *add.* et.

277. O proxime; A *om.*

278. O cullillos.

279. F munitissimos.

280. E veI.

281. F *om.*

282. V *om.* Item, quidam apportant - ut supra; A *om.* Item cultellos - supra.

283. V sunt aliqui qui *subst.* super quibusdam qui aliquando; EA sunt quidam qui; F sunt quidam aliquando qui; P *om.* sunt.

284. PAVEF *om.*

cum prælati non sint; utrum sint excommunicati. Et si sunt, utrum possimus eos absolvere.

*Respondemus:*²⁸⁵ sunt,²⁸⁶ nisi²⁸⁷ de mandato prælatorum²⁸⁸ hoc faciant, et id rebellio exigat talium clericorum. Potestis autem eos absolvere si sit vobis indultum, alias non.

29. Item, sunt alii qui²⁸⁹ volunt²⁹⁰ permutare²⁹¹ cultellum cum arcu²⁹² vel e converso, vel aliud consimile, utrum qui fecerint sint excommunicati.

Respondemus: non, nisi fiat in dispendium Terræ Sanctæ, vel ad impugnandum christianos.²⁹³

30. Item, qui intellegantur commorantes, utrum qui²⁹⁴ per annum vel dimidium moram fecerint intellegantur commorantes.²⁹⁵

Respondemus: qui proponunt²⁹⁶ de cetero²⁹⁷ ibi morari, maxime si iam morati sunt per annum.²⁹⁸

31. Item, cum contineatur in indulgentia quod possimus absolvere in necessitatis²⁹⁹ articulo, dubitamus de quo articulo³⁰⁰ intellegatur, si³⁰¹ pro qualibet febre vel fluxu.

Respondemus: ubi timetur³⁰² vel timeri potest periculum mortis.³⁰³

32. Item, quid faciendum sit de clericis negotiatoribus, cum scandalum generent.

Respondemus: compescantur a prælatis suis per³⁰⁴ censuram ecclesiasticam, vel per aliam poenam canonicam.³⁰⁵

285. PO *om.*

286. O *add.* excommunicati.

287. P nonnisi.

288. V *add.* suorum.

289. O sunt aliqui qui *subst.* sunt aliqui seu aliis qui; F alii qui; A si aliqui; V *præm.* si

290. P nolunt.

291. P *om.*

292. F *add.* sarraceni.

293. A *om.* Terræ Santæ vel ad impugnandum christianos.

294. V *om.*

295. O *om.* utrum qui per - commorantes.

296. P proponuntur.

297. A *om.* de cetero.

298. F *om.* Item qui intelligantur - sunt per annum.

299. A mortis.

300. VPO *om.* dubitamus de quo articulo.

301. P *om.*

302. E timemus.

303. F *om.* Item, cum contineatur - periculum mortis.

304. PO *om.*

305. F *om.* Item, quid fatiendum - canonicam.

33. Item, sunt quidam qui apportant prohibita³⁰⁶ ignorantes esse prohibita, utrum sint excommunicati, et si sunt, utrum possimus eos absolvere.

Respondemus: cum³⁰⁷ utroque Concilio prohibita sint et publicata,³⁰⁸ non licet ignorare; tamen absolvantur ad minus ad cautelam.

34. Item,³⁰⁹ quid de illis faciendum est qui apportant prohibita,³¹⁰ et quam cito sciunt illa³¹¹ esse prohibita, reportant et nolunt vendere sarracenis.

Respondemus: non sunt excommunicati.

35. Similiter sunt quidam qui apportant res prohibitas³¹² et vendiderunt partem,³¹³ et alia pars superest³¹⁴ ad vendendum.³¹⁵ Si tales contingat absolvi aliqua necessitate, cuiusmodi consilium dabitur eis de alia parte.

*Respondemus:*³¹⁶ reportent eam.³¹⁷

36. Similiter³¹⁸ sunt quidam qui petunt absolutionem causa maris. Utrum possimus eos absolvere. .

*Respondemus:*³¹⁹ non.³²⁰

37. Item,³²¹ sunt alii³²² qui dant vel vendunt³²³ prohibita sarracenis ignorantes quod propter hoc sint excommunicati, et quam cito sciunt, recuperant. Utrum tales³²⁴ sint excammunicati; et si sunt, utrum³²⁵ possint absolvi.³²⁶

306. F *add.* sarracenis.

307. PVA *add.* in.

308. A publica.

309. A et.

310. F *om.*; A *add.* ignorantes.

311. FA *om.*

312. A Similiter sunt - prohibitas *subst.* Item quidam qui apportant prohibita.

313. P *om.*

314. E subest.

315. A *om.* ad vendendum.

316. O *add.* quod.

317. F *om.* Similiter sunt qui - Reportent eam.

318. PO Item.

319. VE *add.* quod.

320. F *om.* Similiter sunt quidam - non.

321. A *om.* Item.

322. P *om.* sunt alii.

323. F *om.*

324. A *om.*

325. P *add.* teneamur vitare excommunicatos ante denuntiationem cum quidam sint qui asserere videantur et nobis de iure contrarium videatur. Respondemus: tenemini, secundum distinctionem decretalis «Cum desideres» [X. 5. 39. 15].

326. F *om.* Utrum tales - possint absolvi; V quam cito - absolvi *subst.* si sunt,

*Respondemus: sunt excommunicati, sed absolvantur.*³²⁷

38. Item, quomodo intellegatur illud quod dicitur de³²⁸ sarracenis habentibus guerram cum christianis, utrum si³²⁹ cum³³⁰ uno rege vel³³¹ civitate, vel cum Ecclesia, vel qualiter intellegatur.

Respondemus: de quolibet christiano.

39. Item utrum³³² teneamur vitare excommunicatos ante denuntiationem, cum quidam sint qui³³³ asserere videantur, et nobis, de iure, contrarium videatur.³³⁴

*Respondemus: tenemini, secundum distinctionem decretalis Cum desideres.*³³⁵

40. Præterea,³³⁶ aliquis est³³⁷ debitis obligatus pro victo suo³³⁸ vel aliis, et nihil habet, nec³³⁹ aliquid lucrari potest. Necessitate tali³⁴⁰ compulsus intrat navem aliquam pro³⁴¹ marinaro ut possit³⁴² lucrari unde possit vivere et debita³⁴³ persolvere; et illa navis portat³⁴⁴ res prohibitas in terram³⁴⁵ sarracenorum, et aliam non potest invenire ubi³⁴⁶ possit lucrari. Utrum iste³⁴⁷ talis sit excommunicatus, præcipue cum ipse³⁴⁸ plus³⁴⁹ habeat de lucro³⁵⁰

utrum possint absolvi; A utrum possint absolvi *subst.* possumus eos absolvere; P *om.* possunt absolvi.

327. P *om.* Respondemus - absolvantur; F *om.* excommunicati, sed absolvantur.

328. V *om.*

329. VEA *om.*; F sit.

330. A una.

331. VE *om.*

332. P. *om.* Item utrum.

333. VEA *subst.* quod non; A non.

334. V *om.* et nobis de iure contrarium videantur.

335. X. 5. 39.15; O *add.* de sententia excommunicationis; A desiderares; F *om.*

Item utrum- desideres.

336. VEAF Item.

337. P *om.*

338. A *om.*

339. O vel.

340. F *om.*

341. A in.

342. A *add.* aliquid.

343. OVEF *add.* sua.

344. E *add.* merces vel.

345. O *add.* saci (sic).

346. PO ut.

347. EA *om.*

348. FA *om.*

349. F *add.* ipse.

350. A *om.* de lucro.

mercedis quam expendat vel debeat, saltem³⁵¹ quinque³⁵² denarios, vel circa illud, vel plus.³⁵³

*Respondemus:*³⁵⁴ sunt excommunicati, quia communicant in crimine illis qui³⁵⁵ mittunt vel portant, dando eis auxilium et cooperationem,³⁵⁶ licet pro mercede. Sed in satisfactione³⁵⁷ pænitiæ mitius agatis cum eis, prout vestra discretio viderit³⁵⁸ expedire.

Datum Perusii XIII Kalendas Februarii, Pontificatus domini Gregorii anno VIII³⁵⁹

3

Sobre els jueus i sarraïns i llurs esclaus

X. OCHOA I A. ALONSO, *S. Raimundus de Pennaforte*, dins la col·lecció «Universa Bibliotheca Iuris», curante Instituto Iuridico Claretiano, Roma, 1976, vol. I, tom B, *Summa de Paenitentia*, llibre I, títol IV *De iudaeis et sarracenis et eorum servis*, col. 307-317.

El mateix text traduït al català es troba a «Clàssics del Cristianisme, 75», pp. 51-56.

[SUMMARIUM: Conexio et divisio materiæ.- 1. Qui et unde dicantur iudæi et sarraceni.-2. Non sunt compellendi, sed invitandi ad fidem christianam de novo suscipiendam; quid de conditionaliter aut absolute coactis.-3. Qualiter cum eis communicandum sit in conviviiis, in medicinis, in balneis, in officiis publicis, in testamentis etc., et generaliter quid debeat eis permitti, quid negari, præsertim quoad synagogas ædificandas, proprios ritus, solutionem decimarum etc. - 4. Poenæ in harum legum transgressores.-5. Fundamentum et limitatio potestatis Ecclesiæ in non christianos.- 6. De servis vernaculis, emptitiis. christianis vel paganis,

351. V ut; A solvere.

352. VEF sex.

353. A *om.* quinque denarios - vel plus.

354. P *om.*

355. A vel.

356. F vel cooperatio; A *om.* et cooperationem.

357. PO *add.* pecuniæ vel.

358. V videbitur.

359. VEFA *om.* Datum - anno VIII.

iudæorum et sarracenorum.-7. De servis iudæis vel paganis christianorum; quid si convertantur ad fidem.-8. Ecclesia potest petere a iudæis decimas prædiales, et forsitan etiam personales.]

Egimus de eis qui Spiritum Sanctum per simoniam blasphemant. Nunc de eis agamus qui male colendo Deum inhonorant, ut sunt iudæi, sarraceni et hæretici. Sed prius de iudæis et sarracenis et eorum servis. Videamus ergo qui dicantur iudæi et unde; qui sarraceni et unde; qualiter sint invitandi ad fidem, et qualiter sint a christianis tranctandi; deinde visuri quid iuris sit de eorum servis, si iam sunt vel fieri volunt christiani; pauca etiam de christianorum servis adiungentes.

1. Iudæi dicuntur qui legem mosaicam ad litteram tenent, se circumcidendo et alia legalia faciendo. Dicuntur iudæi a nomine dignioris tribu, scilicet a tribu Iudæ patriarchæ quæ inter tribus alias bellicosior, primam aciem in bellis, et regis privilegium obtinebat, scilicet ut de ea sola tribu crearetur rex, sicut ex tribu Levi sacerdotes. Prius autem dicebantur hebræi ab Heber, cuius familia cultum tenuit unius Dei, ceteris idololatria foedatis.

Sarraceni dicuntur qui nec Novum, nec Vetus recipiunt Testamentum, qui non se ab Agar ancilla Abrahamæ, de qua eorum fuit origo, agarenos vocari volunt, sed potius a Sara eius uxore et libera se sarracenos appellaverunt. Sunt tamen inter sarracenos quidam qui receperunt quinque libros Moysi, sed Prophetas respuerunt. Hi dicuntur samaritani, a Samaria civitate, et ideo, quia prophetas respuunt, dicitur in Evangelio: «Non coutuntur iudæi samaritanis».

2. Debent, sicut ait Gregorius, tam iudæi quam sarraceni auctoritatibus, rationibus et blandimentis, potius quam asperitatibus, ad fidem christianam de novo suscipiendam provocari, non autem compelli, quia coacta servitia non placent Deo.³⁶⁰ Si tamen coacti conditionaliter, puta per minas, vel rerum suarum ablationem, vel verbera, vel aliam similem coactionem susceperunt aliqui sacramentum baptismi, et postea recesserunt a nostra fide, sunt compellendi redire, ne nomen Domini blasphemetur et fides, quam susceperunt, vilis ac contemptibilis habeatur,³⁶¹ Conditionaliter coacti ideo dico, quia si absolute coacti essent, puta quia corporaliter cum violentia traherentur et super infunderetur aqua, non conferretur character baptismi.³⁶²

3. Circa eos debent se habere christiani hoc modo, secundum quosdam: non debent comedere cum iudæis, neque habitare, neque recipere eos ad

360. 45 dist. *Qui sincera* [D. 45, c. 3]; idem dicit Concilium Toletanum, ut eadem dist. *De iudæis* [D. 45 c. 5].

361. ut 45 dist. *De iudæis* [D. 45 c. 5].

362. EXTRA *de baptismo et eius effectu*, Maiores [X.3. 42. 3].

convivia sua;³⁶³ cum sarracenis, tamen, possumus manducare.³⁶⁴ Ratio diversitatis est, quia iudæi, per abusionem Scripturarum et contemptum ciborum nostrorum, magis fidem nostram impugnant. Alii, scilicet Laurentius, Ioannes et multi sequaces, dicunt indistincte, et melius, quod, sicut christianus non debet cum iudæo facere supradicta, ita nec cum sarracenis, quia et sarraceni hodie iudaizant; unde eadem causa prohibitionis et idem periculum utrobique.³⁶⁵ Excipitur tamen casus in quo licite possumus uti cibis qui nobis a paganis apponuntur, hoc tamen cum modestia et gratiarum actione, servata etiam temporum qualitate, videlicet si contingeret nos vel alios in terram eorum intrare ad prædicandam eis fidem Christi.³⁶⁶ Et hoc, nisi esset eis dictum quod illud esset idolis immolatum; tunc enim, sicut ait Augustinus, “satus est mori fame quam vesci idolothyto”.³⁶⁷ Quod intelligunt quidam si vesceretur ad venerationem idoli; alias, in summa necessitate famis, posset quis etiam idolothyto vesci, quia necessitas non habet legem.³⁶⁸

Item christiani non debent in suis infirmitatibus vocare iudæos, nec ab eis accipere medicinas, nec se in eisdem balneis cum eis balneare.³⁶⁹ Item non debent permitti habere inter christianos sæculares dignitates vel officia publica, ne in christianos occasionem habeant sæviendi.³⁷⁰ Item nullus iudæo vel pagano potest aliquid relinquere in testamento, et si fecerit, etiam post mortem, iudicabitur anathema.³⁷¹ Item non debent permitti iudæi novas erigere synagogas, sed antiquas reficere, dum tamen non ampliores vel pretiosiores solito, et suos ritus et solemnitates servare sunt permittendi.³⁷² Item in diebus lamentationis ac Dominicæ Passionis non debent permitti aperire fenestras vel prodire in publicum, Compellendi sunt etiam talem habitum vel signum deferre in omni provincia et in omni tempore, quod manifeste ab aliis populis distinguantur.³⁷³ Item cogendi sunt solvere ecclesiis decimas prædiales.³⁷⁴ Item iudæi, baptismum

363. 28 q. 1 *Nullus* [Co 28 q. 1 c.13], *Omnes* [C. 28 q. 1 c. 14].

364. q.3 *Ad mensam* [C. 11 q. 3 c. 24].

365. Facit ad hoc: EXTRA *eodem*, Iudæi [X. 5. 6.3].

366. EXTRA *eodem*, Quam sit laudabile [X. 5. 6. 10]; et sic intellegitur: 11 q. 3. *Ad mensam* [C. 11 q. 3 c. 24].

367. 32 q. 4 *Sicut satius* [C. 32 q. 4 c. 8].

368. de cons. dist. 1 *Sicut* [D. 1 c. 11 de cons.].

369. 28 q. 1 *Nullus* [C 28 q. 1 c. 13], *Omnes* [C. 28 q. 1 c. 14].

370. dist. 54 *Nulla* [D.54 c. 14].

371. EXTRA *de hæreticis*, Si quis [X. 5. 7. 5], In eos [X. 5. 7.6]; 24 q. 2 *Sane* 2° [C. 24 q. 2 c. 6].

372. EXTRA *eodem*, Iudæi 1° [X. 5.6.3], Consuluit [X. 5. 6. 7]; et *Sicut* [X. 5. 6. 9].

373. EXTRA *eodem*, Quia [X. 5. 6. 4], const. In nonnullis [X. 5. 6. 15].

374. EXTRA *de decimis*, De terris [X. 3. 30. 16].

postulantes, debent quadraginta diebus in pænitentia et abstinentia probari.³⁷⁵ Item cogendi sunt christianos testes recipere contra se.³⁷⁶ Item potest quis tales attrahere ad fidem promissionibus et muneribus et etiam per graviolem exactionem pensionum faciendam in principio locationis.³⁷⁷ Item sarracenis arma et alia subsidia, quibus nos impugnare possint, mittere prohibemur.³⁷⁸ Item, si Iudæi vel sarraceni ad fidem se converterint christianam, a possessionibus suis nullatenus excludantur.³⁷⁹

4. Transgressores omnium harum constitutionum,³⁸⁰ puniuntur hoc modo: Si clerici sunt et admoniti satisfacere nolunt, debent privari officio et beneficio; si laici, sive principes cum nolunt exsequi, sive alii qui aliquod opponunt impedimentum, debent, si admoniti non satisfecerint, excommunicari; si vero iudæi vel sarraceni, tamdiu sunt christiani, ab illorum commercio et communione, sub poena etiam excommunicationis, districte, si necesse fuerit, removendi, donec nutrices et servientes dimiserint christianos, et restituerint omnia bona sua aliis qui de suo ritu fidem elegerint christianam. Item donec in usus pauperum christianorum, secundum providentiam dioecesani episcopi, convertantur, quidquid fuerint a christianis adepti occasione officii super christianos suscepti, et officium cum pudore dimiserint quod irreverenter assumpserant et inepte. Et hoc tam de iudæis intellegas quam de paganis.

Statuit insuper Ecclesia illos iudæos publicis cædibus deputandos, qui de infidelibus baptizatos subvertere attemptaverint. Et similes pœnas interdum etiam pecuniarias, prout qualitas delicti exposuit, sæpe statuit Ecclesia contra tales, illa tamen moderatione adhibita in flagellis quod statutum eius in vindictam sanguinis transire minime videatur; talis enim pœna indistincte relinquenda est brachio sæculari.³⁸¹

5. Patet, ex præmissis, quod Ecclesia iudicat de his qui foris sunt et infligit eis multiples poenas. Contra: dicit Apostolus ad Cor. 1: «Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare?»

Solutio: Non potest Ecclesia iudicare de his, ut infligat eis poenam spiritualem, vel imponat religionis regulas; sed pœnas temporales potest

375. de cons. dist. 4 *Ne quod absit* [D. 4 c. 98 de cons.].

376. EXTRA *eodem*, Iudæi [X. 2.20.21].

377. 23: q. 4 *Debet homo* [C. 23, q. 4 c. 53.] et 1 q. 6 *Jam vero* [C. 23 q. 6 c. 4.].

378. De hoc require infra: *De sententia excommunicationis*, § *Utraque excommunicatio*, versu *Cum quis defert* [Lib. III tit. 33 n. 10: UBI 1 B 748].

379. EXTRA *eodem*, Iudæi 2° [X. 5. 6. 5].

380. ab illo § *Circa* [Lib. 1 tit. 4 n. 3: UBI 1 B 310].

381. Probantur omnes istæ pœnæ: 28 q. 1 *Sæpe* [C. 28 q. 1 c. 12.], *Nullus* [C. 28 q. 1 c. 13]; EXTRA *eodem*, Iudæi 2° [X. 5. 6. 5], *Sicut* [X. 5. 6. 9], *Etsi iudæos*, in fine [X. 5. 6. 13], et const. *Cum sit nimis absurdum* [X. 5. 6. 16.]; EXTRA *de raptoribus*, In archiepiscopatu [X. 5. 17. 4]; 17 q. 4 *Constituit* [C. 17 q. 4 c. 31].

eis infligere, et etiam spiritualem indirecte, removendo christianos ab eorum communione. Item Papa iudicat supra de hereditate restituenda conversis.³⁸² Dic quod istud facit Papa ratione fidei quam suscepit.

Item, cum dicat Hieronymus, cultus legis ab adventu Christi non differt ab idololatria, et Origenes etiam dicat quod iam secundum legem non possunt servire Deo³⁸³ quid est quod Ecclesia dat eis auctoritatem peccandi mortaliter, dum præcipit eos non impediri ritus suos servare? Item si peccant mortaliter in hoc, quare non puniuntur sicut pro aliis delictis?

Ad hoc dic, quod Ecclesia non dat eis auctoritatem peccandi, sed permittit, ne, sicut ait Gregorius, quos potest de plano ratio provocare, pellat procul adversitas. Præterea, si iudæi ab hoc prohiberentur vel ob hoc punirentur temporaliter, iam cogentur ad fidem, quod fieri non debeat, ut supra dictum est.

6. Restat videre de servis eorum iudæorum. Nota ergo quod servus iudæi aut est vernaculus, id est, de propria ancilla natus, aut emptitius. Si vernaculus sit, et fieri velit christianus, eripitur statim in libertatem, nullo pretio dato.³⁸⁴ Si vero emptitius, subdistingue, quia, aut erat iam christianus quando fuit emptus, aut paganus. Si christianus, indistincte liber efficitur, nullo pretio dato, quia christiani commercium est iudæo penitus interdictum.³⁸⁵ Similiter servi hæreticorum impune possunt et dominos relinquere et ad ecclesiam confugere.³⁸⁶ Si autem sit emptus dum erat paganus, aut causa servitii aut causa mercimonii. In primo casu, si vult christianus fieri, liber efficitur sine pretio.³⁸⁷ In secundo vero casu, si intra tres menses non exposuit eum venalem, postea, si fieri vult christianus, liberatur sine pretio, quia præsumitur quod ad serviendum eum emerit; si autem exposuit eum venalem infra tres menses, et iste vult fieri christianus infra illud spatium, vel etiam post, dum tamen non steterit per dominum quominus vendiderit eum infra illud tempus, liberatur reddito pretio duodecim solidorum ab aliquo christiano.³⁸⁸ Et hoc intellege, nisi dominus eum nolentem, cum diceret se velle fieri christianum, circumcideret, vel alterius sectæ signaculum imprimeret; tunc enim pro iniuria proprii corporis sine pretio liberatur.³⁸⁹

382. Contra: EXTRA *qui filii sint legitimi*, Causam [X. 4. 17. 7].

383. 16, q. 7 *Et hæc* [C. 16 q. 7 c. 9].

384. C. *de episcopis et clericis*, Deo nobis, § *His ita* [C. 1. 3. 54. 3]; et arg. dist. 54 *Fraternitatem* [D. 54 c. 15].

385. dist. 54 *Mancipia* [D. 54 c. 13].

386. C. *de hæreticis et manichæis*, *Lex Manichæos* [C. 1. 5.4].

387. dist. 54 *Fraternitatem* [D. 54 c. 15].

388. dist. 54 *Fraternitatem* [D. 54 c. 15]; EXTRA *eodem*, c. 1 et 2. [X. 5. 6. 1 et 2].

389. dist. 54 *Nulla* [D. 54 c. 14].

Quod dictum est de servis iudæorum, idem per omnia dicimus de servis sarracenorum cum Laurentio, Ioanne et aliis multis. Huguccio tamen discordat in vernaculis paganorum, qui (ut dicit) si fiant christiani, servire tenentur dominis paganis. Paulus ad Timotheum: «Quicumque servi sunt sub iugo etiam infidelium, dominos suos omni honore dignos arbitrentur»; et in Epistola ad Ephesios: «Servi, obædite dominis vestris carnalibus cum timore, etiam infidelibus». Dicit glossa: «et sic paganus potest esse dominus christiani, sed non fieri». Sed aliud est in vernaculis iudæorum, propter illorum perfidiam et magis suspectam cohabitationem. Sed primum magis placet, quia hodie eadem suspicio et idem periculum in utrisque.³⁹⁰ Permissio ergo Apostoli ad primitivam Ecclesiam est referenda, vel loquitur quando accedebant ad eos causa prædicationis.³⁹¹

Cuius monetæ erunt duodecim solidi supradicti? Dicunt quidam quod solidus pro aureo;³⁹² alii, quibus assentio, quod eius monetæ quæ ibi habetur in usu.³⁹³ Sed numquid erit iste servus redimentis? Non, sed restituet ei pretium et erit liber,³⁹⁴ vel, si non habet pretium, quærat ostiatim vel serviat ei aliquanto tempore ad arbitrium boni viri,³⁹⁵ vel quinque annis ad instar eius qui redemptus est ab hostibus,³⁹⁶ Et hoc nisi causa pietatis a christiano ematur; tunc enim non teneretur aliquid reddere, nec servire, quia, quod pietate datur, prohibet ius ne repetatur; quod semper præsumitur, nisi quis contrarium fuerit protestatus.³⁹⁷

7. Quid de christiano, numquid potest emere vel habere iudæum vel paganum mancipium? Utique: 23, quæst. 8, *Dispar*; EXTRA *eodem*, «Etsi iudæos», ubi dicitur quod iudæi servi sunt christianorum.³⁹⁸ Si autem ille voluerit fieri christianus, potest; nec debet dominus prohibere nec potest, nam Spiritus Sancti vocatio omnia vincula solvit.³⁹⁹

Sed numquid post baptismum remanebit servus domini sui? Utique. Servitus enim de iure divino est introducta. Gen.: «Maledictus Chanaam, servus erit fratrum suorum», et per ius gentium approbata,⁴⁰⁰ et iure

390. ut dixi supra, *eodem*, § *Circa* [Lib. I tit. 4 n. 3: UBI 1 B 310].

391. Require supra, *eodem*, § *Circa* [Lib. I tit. 4 n. 3: UBI 1 B 310].

392. INST. *de poena temere litigantium*, § ult. [1. 4. 16, 3].

393. ff. *de legatis* 3^o, Nummis [D. 32. 1. 75].

394. Arg.: INST. *de noxalibus actionibus*, § *Dominus* [I. 4. 8, 3].

395. Arg.: 36 q. 1 *De raptoribus* [C. 36, q. 1 c. 3].

396. C. *de captivis et postliminio reversis*, Lex ult. [C. 8. 51. 20].

397. ff. *de religiosis et sumptis funerum*, Et si quis, § *Sed interdum* [D. 11. 7. 14. 7].

398. 28 q. 1 *Sæpe* [C. 28 q. 1 c. 12], *Nullus* [C. 28 q. 1 c. 13].

399. 19 q. 2 *Duæ sunt* [C. 19 q. 2 c. 2] et APOSTOLUS: «Si infidelis discedit, discedat» etc. [1 Cor 7, 15].

400. ut dist. 1 *Jus gentium* [D. 1 c. 9].

canonico reformata.⁴⁰¹ Ubi tamen de consuetudine bona non essent christiani servi, ut in Cathalonia, consulerem quod dominus in remissionem peccatorum suorum manumitteret eum, vel saltem, ne dominus damnificaretur nimis, ostiatim peteret eleemosynam, si non haberet aliunde quo se redimeret, ad arbitrium boni viri.⁴⁰²

8. Pone quod iudæi occupant aliquam parochiam, emendo prædia et domos quæ a parochianis solebant inhabitari: numquid poterit petere Ecclesia a iudæis, quidquid consueverant solvere christiani? Respondeo: secundum omnes, petere potest omnes decimas prædiales et quidquid occasione prædiorum solebat percipere in oblationes et decimas personales.⁴⁰³ Quod tamen plerique doctores nolunt concedere quantum ad oblationes et decimas personales propter honestatem Ecclesiæ conservandam. Item nota quod licet christianus non debeat servire vel cohabitare iudæo in eadem domo, tamen non prohibetur excolere prædia iudæorum.⁴⁰⁴

401. 12 q. 2 *Ecclesiarum servos* [C. 12 q. 2 , c. 69].

402. Arg. 12 q. 2 *Cum Redemptor* [C. 12 q. 2 c. 68], et C. *de captivis et postliminio reversis*, Lex ult. [C. 8. 51. 20].

403. EXTRA *de decimis*, De terris [X. 3. 30. 16]; EXTRA *de usuris*, Quanto [X. 5. 19. 18].

404. EXTRA *eodem*, Multorum [X. 5.6.2].